

XVIII
amžiaus
studijos

6

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Personalijos. Idėjos. Refleksijos

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII
a m ž i a u s
studijos

6

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Personalijos. Idėjos. Refleksijos

Sudarytoja
RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos
institutas

Vilnius
2020

XVIII amžiaus studijos | Eighteenth-Century Studies

Recenzuojamas tęstinis mokslo leidinys, leidžiamas nuo 2014 m. | Peer-reviewed journal published since 2014.

Redakcinė kolegija | Editorial Board

Pirmininkė | Editor-in-Chief

Prof. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

Atsakingasis sekretorius | Editorial Secretary

Dr. Adam STANKEVIČ

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Europos koledžas Natoline, Londono universiteto koledžas |

College of Europe, Natolin, University College London

Prof. habil. dr. Jolanta GELUMBECKAITĖ

Frankfurto prie Maino Goethe's universitetas | Goethe-Universität Frankfurt am Main

Doc. dr. Liudas GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija

Prof. habil. dr. Janina KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas, Pedagogikos fakultetas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny

Doc. habil. dr. Ilja LEMEŠKIN

Prahos Karolio universitetas, Baltistikos centras | Univerzita Karlova v Praze

Dr. Andrejus MACUKAS | канд. гіст. н. Андрэй МАЦУК

Baltarusijos mokslų akademijos Istorijos institutas |

Інстытут гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі

Prof. habil. dr. Dariusz ROLNIK

Katovicų Silezijos universitetas | Uniwersytet Śląski w Katowicach

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas, Teisės istorijos institutas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji

Svetainė internete | Website <http://www.istorija.lt/journals/xviii-amziaus-studijos/>

Redakcinės kolegijos adresas | Contact address

Lietuvos istorijos institutas

Kražių g. 5, 01108 Vilnius, Lietuva

El. paštas smigelskyte.stukiene@gmail.com

Knygos leidybą pagal „Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą“

finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. S-LIP-19-76)

Sponsored by the Research Council of Lithuania

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės

Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2019

© Straipsnių autoriai, 2019

© Lietuvos istorijos institutas, 2019

ISBN 978-609-8183-73-3

ISSN 2351-6968

TURINYS

Pratarmė / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 8
Foreword / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 12

PERSONALIJS

Jolita Sarcevičienė

„Ieškau jūsų mylistos pono po visas keturias pasaulio šalis...“ Antano Kazimiero Sapiegos laišakai Merkinės administratoriui Vaitiekui Kuževskiui . . . 18
“I am Looking for your Grace in all Four Corners of the World...” Letters of Antoni Kazimierz Sapieha to Administrator of Merkinė Wojciech Kurzewski. *Summary* . . . 43

Bernadetta Manyś

Samotna w miłości? Autokreacja epistolograficzna Anny z Mycielskich Radziwiłłowej . . . 44
Meilės vienišė? Epistolografinis Onos Mycielskytės-Radvilienės sąjūvaizdžio kūrimas. *Santrauka* . . . 56

Андрей Мацук

Деятельность Леона Казимира Шемета в общественно-политической жизни Великого княжества Литовского в первой трети XVIII в. . . . 57
Leonas Kazimieras Šemeta Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomeniniame-politiniame gyvenime XVIII a. pirmaisiais dešimtmečiais. *Santrauka* . . . 70

Tomasz Ciesielski

Dwa poselstwa oboźnego litewskiego Ignacego Ogińskiego na dwór petersburski. Rola Litwinów w kontaktach dyplomatycznych z Rosją w latach 1711–1763 . . . 71
Dvi Lietuvos stovyklininko Ignoto Oginskio pasiuntinybės į Sankt Peterburgą: lietuvių vaidmuo diplomatinuose santykiuose su Rusija 1711–1763 metais. *Santrauka* . . . 104

Dariusz Rolnik

Tropem politycznym i ideologicznym podróży petersburskiej Adama Chmary ostatniego wojewody mińskiego (1793) . . . 106
Politiniai ir ideologiniai paskutiniojo Minsko vaivados Adomo Chmaros kelionės į Sankt Peterburgą pėdsakais (1793 m.). *Santrauka* . . . 116

Aldona Prašmantaitė

Pranciškaus Ksavero Mykolo Bohušo SJ bažnytinės karjeros bruožai . . . 117
Strokes from the Career of Franciszek Ksawery Michał Bohusz. *Summary* . . . 135

IDĖJOS, SIMBOLIAI, PRAKTIKA

Vilius Mačkinis

Prigimtinės tvarkos idėja kaip Mykolo Pranciškaus Karpavičiaus politinio mąstymo pagrindas . . . 138

Idea of Natural Order as a Basis for Political Thinking in the Sermons of Mykolas Pranciškus Karpavičius. *Summary* . . . 168

Magdalena Górska

Emblematyka w Rzeczypospolitej epoki Oświecenia – metamorfozy tradycji symbolicznej . . . 170

Abiejų Tautų Respublikos emblematika Apšvietos epochoje – simbolikos tradicijos metamorfozės. *Santrauka* . . . 189

Stanisław Witecki

Józef Kazimierz Kossakowski and the Everyday Life of Priests in the Polish-Lithuanian Commonwealth in the Period of Enlightenment . . . 190

Juozapas Kazimieras Kosakovskis ir kasdienis dvasininkų gyvenimas Apšvietos epochos Abiejų Tautų Respublikoje. *Santrauka* . . . 204

Adam Stankevič

Viešųjų bausmių taikymas Kauno pilies teisme XVIII a. antrojoje pusėje ir jų vykdymas . . . 205

Assignment and Administration of Public Punishments by Kaunas Castle Court in the Late Eighteenth Century. *Summary* . . . 227

REFLEKSIJOS

Darius Baronas

Didžiųjų istorijos įvykių atspindžiai Mažesniųjų brolių konventualų memoriale: XVIII–XIX a. pradžia . . . 230

Great Events as Reflected in the Memorial Book of Friars Minor Conventual: Eighteenth to Early Nineteenth Century. *Summary* . . . 249

Aleksandra Skrzypietz

Sapiehowie i ich związki z Karolem XII – refleksja rodu nad wydarzeniami z przełomu wieków . . . 250

Sapiegos ir jų ryšiai su Karoliu XII – amžių sąvartos įvykių refleksijos. *Santrauka* . . . 268

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė

Politinės ir geopolitinės Augustino Midletono refleksijos (1790–1792) . . . 269

Political and Geopolitical Reflections by Augustyn Middleton (1790–1792). *Summary* . . . 293

Lina Balaišytė

Vincentas Ignacas Marevičius apie save ir Tėvynę: XVIII a. pabaigos literato (savi)refleksijos . . . 294

Wincenty Ignacy Marewicz about Himself and the Homeland: (Self) Reflections of the Late Eighteenth-Century Writer. *Summary* . . . 322

Rūta Janonienė

Apie oberbombardyro Vaitiekaus Ivaškevičiaus 1791 m. Vilniaus piešinį . . . 323

About the 1791 Picture of Vilnius by Oberbombardier Wojciech Iwaszkiewicz. *Summary* . . . 334

Domininkas Burba

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojų refleksijos apie politines permainas 1794 m. pabaigoje – 1795 m. privačios korespondencijos duomenimis . . . 335

Reflections of Inhabitants of the Grand Duchy of Lithuania on Political Changes at the End of 1794 to 1795 according to the Data of Private Correspondence. *Summary* . . . 357

RECENZIJOS IR ANOTACIJOS

Zigmantas Kiaupa. *Lietuvos istorija*, t. VII, d. 2: *Trumpasis XVIII amžius (1733–1795 m.)*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2018. – 724 p. ISBN 978-609-8183-53-5 / *Robertas Jurgaitis* . . . 360

Remigijus Civinskas, Liudas Glemža. *Kauno miestiečių elito kaita 1764–1831 metais*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2019. – 312 p.

ISBN 978-609-467-376-49 (spausdintas), ISBN 978-609-467-375-7 (internetinis) / *Virgilijus Pugačiauskas* . . . 364

Iliustracijų sąrašas . . . 366

Asmenvardžių rodyklė . . . 368

Vietovardžių rodyklė . . . 386

„IEŠKAU JŪSŲ MYLISTOS PONO PO VISAS KETURIAS PASAULIO ŠALIS...“ ANTANO KAZIMIERO SAPIEGOS LAIŠKAI MERKINĖS ADMINISTRATORIUI VAITIEKUI KUŽEVSKIUI

JOLITA SARCEVIČIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

Anotacija. Straipsnyje analizuojami 86 laišakai, kuriuos 1720–1732 m. laikotarpiu Merkinės seniūnas Antanas Kazimieras Sapiega parašė šios valdos administratoriui Vaitiekui Kuževskiui (*Wojciech Kurzewski*). Šaltinyje atsiskleidžia reikšminga A. K. Sapiegos kasdienybės dalis: valdų administravimo pobūdis, reikalavęs iš Merkinės seniūno didelių pastangų, dėmesio ir laiko. Straipsnyje aptariama laiškų tematika, Merkinės seniūnijoje vykdyta ūkinė veikla bei administratoriui kelti reikalavimai. Visa tai suteikia galimybę ne tik rekonstruoti A. K. Sapiegos ir V. Kuževskio santykius, bet ir užčiuopti platesnio pobūdžio problemas, su kuriomis susidurdavo (ar galėjo susidurti) kiekvienas stambesnių valdų šeimininkas.

Reikšminiai žodžiai: Merkinės seniūnija, Antanas Kazimieras Sapiega, Vaitiekus Kuževskis, korespondencija, valdų administravimas.

Pačių įvairiausių visuomenės grupių kaip komunikacinė priemonė naudoti laišakai pasižymi funkcijų daugialypiškumu, todėl tyrinėtojų vertinami ne tik kaip dokumentai ar netgi literatūriniai kūriniai, bet ir kur kas platesniame kontekste – kaip kultūros reiškiny¹, vertingas mentaliteto tyrimų šaltinis. Ypač daug korespondavo diduomenė – tai buvo neatsiejama šios socialinės grupės kasdienės veiklos dalis. Daugiausiai tyrinėtojų dėmesio paprastai sulaukia įvairių valstybės pareigūnų korespondencija, kadangi ji atskleidžia valdžios funkcionavimo mechanizmus. Galbūt todėl istoriografijoje dominuoja nuomonė, jog reikšmingiausia ir dažniausia korespondencijos tema – vidaus ir užsienio politika, valstybės valdymo klausimai, protekcionizmas. Politines praktikas Lenkijos Karalystėje ankstyvaisiais Naujaisiais laikais tyrinėjantis Wojciechas Tygielskis teigia, kad, nepaisant įvairių korespondencijos žanro ribotumų, laišakai yra pats geriausias šaltinis, norint tyrinėti asmeninius politinius santykius². Reikšminga korespondencijos pagalba rekonstruojant ir patronato bei klientelės mechanizmus ir pan.³ Tyrinėtojų nuomone,

1 Wojciech Tygielski, *Epistolografia staropolska jako źródło do badania mechanizmów politycznych*, in: *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, 1988, t. 33, p. 65.

2 *Ibid.*, p. 63–64.

3 *Ibid.*, p. 76, 78.

laiškai yra vertingas kitų šaltinių „papildinys“, atlieka „įkivaizdinimo“ funkciją, suteikia pasakojimui daugiabalsiškumo⁴ ir, priklausomai nuo socialinės autoriaus padėties, gali pateikti vertingų detalių, neapčiuopiamų kitokio pobūdžio šaltiniuose, skirtuose platesnei auditorijai. Nors pripažįstama, kad ilgą laiką laiškai buvo tamptariai susiję su politinės istorijos tyrimais, o, pavyzdžiui, laiškai ekonomams vertinti menčiau ir saugoti trumpiau⁵, pastaruosiuose atsiskleidžia ne mažiau reikšminga socialinio elito kasdienybės dalis, kadangi valdų administravimas reikalavo iš diduomenės koresponduoti su dešimtimis asmenų⁶.

Šio straipsnio pagrindu tapo Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomi Merkinės seniūno Antano Kazimiero Sapiegos laiškai šios valdos administratoriui Vaitiekui Kuževskui⁷. Darbe ketinama aptarti svarbiausias A. K. Sapiegos ir V. Kuževskio korespondencijos temas, kurios leidžia pažinti Merkinės seniūnijoje vykdytos ūkinės veiklos pobūdį bei Merkinės administratoriui keltus reikalavimus ir jo veiklos sferas. Taip pat straipsnyje paliečiamos platesnio pobūdžio problemos, su kuriomis susidurdavo ar galėjo susidurti kiekvienas stambesnių valdų šeimininkas: valstiečių pabėgimai, samdomų amatininkų klausimai ir pan.

Antanas Kazimieras Sapiega (1689–1739) Merkinės seniūnu buvo patvirtintas 1714 m. ir šias pareigas ėjo iki pat savo mirties. Apskritai jo politinė karjera nesuklostė, nors tai buvo aktyvus viešajame gyvenime asmuo. Nors 1737 m. A. K. Sapiega vis dėlto buvo paskirtas Trakų kaštelionu⁸, tuo metu buvo jau smarkiai pasiligojęs (*Dienoraštyje* podagra mini sergąs jau 1726 m.⁹, ir kasmet ši liga vis labiau aštrėjo) ir beveik nedalyvavo viešajame gyvenime. Dėl kuklių užimamų pareigų ir sudėtingos finansinės situacijos¹⁰ Merkinės seniūno negalima priskirti iškiliausių Sapiegų

4 Piotr Borek, Funkcje listów w barokowych dziennikach i pamiętnikach, in: *Epistolografia w dawnej Rzeczypospolitej*, t. I, red. Piotr Borek, Marcei Olma, Kraków: Collegium Columbinum, 2011, p. 294.

5 Hanna Malewska, *Listy staropolskie epoki Wazów*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1977, p. 16–17.

6 Włodzimierz Kaczorowski, *Epistolografia staropolska XVI–XVII wieku jako źródło historyczne*, in: *Epistolografia w dawnej Rzeczypospolitej*, t. IV, red. Piotr Borek, Marcei Olma, Kraków: Collegium Columbinum, 2013, p. 26.

7 Kai kuriuose kituose šaltiniuose minimas Merkinės administratorius įvardijamas kaip Vaitiekus Pranciškus Kuževskis (*Wojciech Franciszek Kurzewski*), tačiau A. K. Sapiegos laiškuose antrasis administratoriaus vardas nepaminėtas nė kart, plg. *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktais*, t. V: *Merkinė*, sudarė Algirdas Baliulis, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2007, p. 416, 417.

8 Plačiau žr. Henryk Palkij, Sapiega Antoni Kazimierz, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXXIV/4, sąs. 143, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1993, p. 580–582.

9 *Notata JWJMP Sap[iehy] starosty Merc[kiego] rożnych tranzakcji...*, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAVB RS), F17-3, l. 438.

10 1720 m. mirus motinai Izabelei Elenai Polubinskytei, Antanas Kazimieras paveldėjo stambias valdas Trakų Naugarduko ir Minsko vaivadijose. Vis dėlto net ir 1731 m. didelės jų dalies realiai nevaldė, dėl dalies bylinėjosi, o pačios valdos buvo gana smarkiai praskolintos. Be to, ilgą laiką turėjo dengti senelio, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didžiojo etmono Kazimiero Jono

giminės atstovų grupei, nors atkaklus jo siekis nelikti viešojo gyvenimo „parašėse“ ir ypač įsitraukimas į 1733–1736 m. tarpvaldžio įvykių sūkurį liudija, kad tai buvo neeilinė asmenybė. Platus korespondentų ratas, tarp kurių rasime ne tik artimesnius giminaičius, bet ir nemažai valstybės pareigūnų, aukštų Katalikų Bažnyčios hierarchų, netgi užsienio valstybių diplomatų, liudija, kad jis buvo žinomas ne tik giminaičių ar pažįstamų rate – Merkinės seniūnas tiek bendraminčių, tiek giminaičių laikytas vertu dėmesio ir kaip politinis šalininkas, ir kaip priešininkas. Jei jo siekiai dalyvauti valstybės politiniame gyvenime ir opozicinė laikysena tiek Augusto II, tiek Augusto III atžvilgiu tyrinėtojų neliko nepastebėta¹¹ (nors atskirų tyrimų vis dar nesulaukė), tai kasdienė ūkinė veikla netyrinėta, nors biogramoje atkreiptas dėmesys į A. K. Sapiegos aktyvumą šioje srityje¹². Tarp gausios Merkinės seniūno korespondencijos nemaža vietos užima susirašinėjimas su Zelvės administratoriumi Szelliu, Derečino administratoriumi ir bene svarbiausiu patikėtiniu pijoru Anzelmu iš šv. Pranciškaus, Holovčynės administratoriumi Janu Weryha ir kitais, kurie tvarkė pačius įvairiausius A. K. Sapiegos pavedimus. Reikia pastebėti, kad Merkinės seniūno ir jo valdų administratorių susirašinėjimas kiekvienu atveju labai individualizuotas. Nors iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad jų vieta A. K. Sapiegos tarnautojų hierarchijoje buvo panaši, korespondencija atskleidžia skirtingas jų kompetencijas, veiklos pobūdį, pasitikėjimo lygį ir netgi asmeninius santykius su A. K. Sapiega. Laiškų Merkinės administratoriui yra išlikę bene daugiausiai šioje grupėje¹³, todėl jie ir tapo šio straipsnio pagrindu.

Sapiegos, ir ypač tėvo Jurgio Stanislovo skolas (vengdamas ypač didelių pastarojo skolų ir galbūt jau susitaikęs su tuo, kad palikuonių nebesusilauks, 1730 m. Antanas Kazimieras oficialiai atsiskakė teisių į tėvo palikimą). Nemažai skolų prisidarė ir pats, 1724 m. siekdamas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės maršalo vietos, plg. Henryk Palkij, Sapiega Antoni Kazimierz, p. 580–581.

11 *Зг., рвз., Андрей Мауек, Барацѣба магнацкіх групавак у ВКА (1717–1763 гг.)*, Мінск: Медысонт, 2010, p. 79, 90, 140–142, 165–167 ir kt.

12 Henryk Palkij, Sapiega Antoni Kazimierz, p. 582.

13 Iš Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomų 92 laiškų 3 nėra susiję su Merkinės seniūnija ir 3 – rašyti ne A. K. Sapiegos, tačiau skirti Merkinės seniūnijos pareigūnams ir tiesiogiai susiję su šios valdos reikalais. 10 laiškų yra pasirašyti A. K. Sapiegos žmonos Teresės Rachelės, tačiau rašyti ne jos ranka. Yra žinoma, kad podagrai paaštrėjus T. R. Sapiegiene perimdavo korespondavimą: rašydavo ar bent jau pasirašydavo vyro sekretoriui diktuočius laiškus – apie tai minima A. K. Sapiegos *Dienoraštyje*. Įdomu tai, kad poroje laiškų V. Kuževskiu moteriška veiksmoždžių giminė rodytų, kad laiškai diktuoti T. R. Sapiegienei, tačiau pasirašyti paties Merkinės seniūno. Šaltiniai rodo, kad rašydamas laiškus A. K. Sapiega dėl įvairių priežasčių kartais imdavosi gudrybių. Štai *Dienoraštyje* pats užsiminė, kad rašydamas laiškus pasinaudodavo žmonos vardu: „[...] gavau laišką iš Karaliaučiaus pirklio Keslerio, kuris reikalauja mano motinos skolos – prašo, kad sumokėčiau kaip paveldėtojas. Taip pat prašo užtarimo, kad galėtų susigrąžinti savo skolas S[ankr] Peterburge ir kitur, žadėdamas atsiųsti visų savo kreditorių sąrašą. Parašiau atsakymą tarsi savo žmonos vardu iš Zelvės ir pasirašiau jos ranka, kad, man nesant, užtikrina, jog įtikins mane padėti“, žr. *Notata JWJMP Sap[ieby] starosty Merc[kiego] rożnych tranzakcji...*, l. 509. Atsižvelgiant į tai, kad, A. K. Sapiegai ar T. R. Sapiegienei diktuojant laiškus, rašydavo dar ir sekretorius (o gal net keli), ne visada galima nustatyti, kas yra tikrasis jų autorius. Todėl šiame straipsnyje cituojant toliau laiško adresantas nurodomas pagal pasirašiusį asmenį.

Ankstyviausias išlikęs A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui datuotas 1720 m. birželio 6 d. Jo turinys rodo, kad Merkinėje V. Kuževskis buvo jau ne naujokas, nors kol kas nepavyko nustatyti, nei kada, nei kokiomis aplinkybėmis užėmė šią vietą. O V. Kuževskio darbo Merkinės seniūnijos administratoriumi pabaigą galime nustatyti gana tiksliai, kadangi 1732 m. rugpjūčio 31 d. laiške A. K. Sapiega nurodė jam seniūnijos administravimą perduoti ponui Jamontui bei siuntė savo patikėtinį poną Rahožą atlikti seniūnijos inventorizaciją. V. Kuževskiui buvo nurodyta pastarajam netrukdyti ir pateikti visus šiam darbui atlikti reikalingus dokumentus: inventorių, registrus ir kt. Savo ruožtu administratorius turėjo pateikti savo pretenzijas, jei tokių turėtų. Jam leista likti Merkinėje iki A. K. Sapiegos atvykimo, pranešta, kad gaus išlaikymą. Matyt, V. Kuževskio nušalinimas nebuvo suplanuotas iš anksto, nes seniūnas perspėjo jį nekonfliktuoti su Jamontu. Tarsi norėdamas sušvelninti savo sprendimą, laiško pabaigoje A. K. Sapiega parašė, jog permainos vyksta ne dėl to, kad jis nebūtų patenkintas V. Kuževskio darbu, bet dėl to, kad seniūnija didelė, reikia sunkiai dirbti, o administratoriaus sveikata nusilpo ir jam sunku¹⁴. Kita vertus, tam tikri faktai rodo, kad V. Kuževskis dar tikrai nebuvo silpnas: jis tapo Merkinės lentvaitu. Gali būti, kad šią vietą užėmė iškart po nušalinimo iš seniūnijos administratoriaus pareigų, mat prieš išvykdamas į Varšuvą, 1732 m. rugsėjo 11 d. laiške A. K. Sapiega V. Kuževskiui nurodė jam nesant „užėmus lentvaito vietą“ Merkinės magdeburgijoje susidariusias bylas spręsti numatytu laiku¹⁵. Šias pareigas V. Kuževskis ėjo ir 1734 m. Tačiau 1737 m. pradžioje buvęs Merkinės seniūnijos administratorius jau buvo miręs, nes sausio 5 d. lentvaito vietą „po V. Kuževskio mirties“ A. K. Sapiega skyrė Vladislovui Jamontui¹⁶.

Į V. Kuževskį, kurį adresuodamas laiškus kartais įvardija dar ir Merkinės paseniūniu¹⁷, A. K. Sapiega paprastai kreipiasi: „Mylista pone Kuževski, man didžiai mielas pone ir broli“, ar „Mylista pone Merkinės paseniūni, man didžiai mielas pone ir broli“¹⁸, ir tik labai retais atvejais – *Monsieur*¹⁹. Pasirašo A. K. Sapiega paprastai „prielankus brolis ir tarnas“²⁰. Katarzyna Mroczek, tyrinėjusi XVI–XVIII a. privačios korespondencijos tarp pasauliečių asmenų kreipinius, teigia, kad šaltiniai rodo, jog bajoriškas auklėjimas reikalavo vadinti vienas kitą broliais. Kiekvieną kart „pamiršus“ tokių kreipinių lygių visuomeniniu požiūriu asmenų korespondencijoje

14 1732 m. rugpjūčio 31 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Vilnius, LMAVB RS, F139-4019, l. 159–159v.

15 1732 m. rugsėjo 11 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Zelva, *Ibid.*, l. 157.

16 *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai*, t. V: *Merkinė*, p. 416, 417.

17 1725 m. spalio 31 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Zelva, LMAVB RS, F139-4019, l. 134; 1722 m. kovo 30 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Zelva, *Ibid.*, l. 1.

18 1724 m. balandžio 26 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, be vietos, *Ibid.*, l. 11; 1726 m. rugpjūčio 17 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Trakai, *Ibid.*, l. 26.

19 1725 m. spalio 31 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Zelva, *Ibid.*, l. 133.

20 1724 m. sausio 23 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Zelva, *Ibid.*, l. 9.

buvo galimybė įžvelgti sąmoningą provokaciją arba – mažų mažiausiai – svarbiausių elgesio taisyklių nežinojimą²¹.

A. K. Sapiegos laiškuose pastebima tam tikra jo valdų administratorių hierarchija, nes, pavyzdžiui, kreipdamasis į Ilgų vaitą Motiejų Kurovskį (*Mathys Kurovski*) apsiriboja tik kreipiniais „pone Motiejau“²² arba prancūzišku *Monsieur*²³. V. Kuževskis tarp A. K. Sapiegos valdų administratorių veikiausiai užėmė ne pačią aukščiausią vietą – tai rodo jo atliekamų funkcijų palyginimas su kitiems administratoriams ar patikėtiniams skiriamomis užduotimis. Iš esmės V. Kuževskis rūpindavosi išimtinai Merkinės seniūnijos reikalais, bet net ir čia nepriimdavo sprendimų nuomos ir kitais panašiais reikšmingais klausimais. Tačiau tai netrukė A. K. Sapiegai raginti administratorių „spausti“ iš nuomininkų kaip galima daugiau, kad neliktų neišmokėtų skolų, iš anksto skatinti pratęsti nuomos sutartis, nes, kaip rašė viename iš laišku, „artėja Nauji Metai, ne tada laikas [tartis], kai sutartys baigiasi. Stebėti, kas ten tinkamesnis, pabakinti juos – kaip visada, rasti būdų, kad mano išdas būtų pilnas“²⁴. Tačiau svarbiausius sprendimus priimdavo arba pats A. K. Sapiega, arba jo artimesni patikėtiniai – 1726 m. gruodžio mėnesio laiške Merkinės seniūnas žadėjo po švenčių atsiųsti žmogų, kuris išspręs visus nuomos klausimus²⁵. Neretai A. K. Sapiega siūsdavo į Merkinę kitus savo tarnautojus ir V. Kuževskiui nurodydavo ne tik skirti produktų šiems tarnautojams pragyventi, bet ir jų klausyti. Štai 1726 m. gruodžio 11 d. laiške iš Zelvos Antanas Kazimieras pranešė, kad siunčia į Merkinę žmones ir arklius. Viskam vadovauja ponas Gorajevskis (*Gorajewski*), kuriam atvykus iškart turi būti parodytas visas šienas ir avižos, o sprendimus, kiek ir ko reiks, priims pats Gorajevskis. V. Kuževskis turi jam paklusti ir dar sumokėti tam tikriems drauge atvykstantiems žmonėms pagal siunčiamą asignaciją²⁶. Paprastai laiškuose Merkinės administratoriui A. K. Sapiega neperžengia ūkinių seniūnijos reikalų tematikos ir tik vieną kartą kiek „praskleidžia“ viešojo gyvenimo užkulius: paprašęs nupirkti 4–5 statines stipriausio Balbieriškio alaus ir užantspauduotą statinę midaus, nurodė visa tai su laišku nusiųsti į Trakus dominikonų priorui, nes pastarasis pažadėjo apgyvendinti A. K. Sapiegą prieššeiminio seimelio metu. Drauge V. Kuževskiui liepė „paprašyti [prioro], kad apie tai plačiai nekalbėtų, ir tavo malonybe niekam neužsimink“²⁷.

21 Katarzyna Mroczek, Tytulatura w korespondencji staropolskiej jako problem stosunku między nadawcą a odbiorcą, in: *Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej*, 1978, t. 69/2, p. 127–148.

22 1725 m. birželio 5 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Merkinė, LMAVB RS, F139-4019, l. 114. Nors laiškas adresuotas V. Kuževskiui, jo kreipinys (p. *Mathys*) ir turinys („nerašau p. Kuževskiui, nes suprantu, kad jo nėra, o ir ką gi ten [Ilguose] galėtų veikti“) rodo, kad rašyta Ilgų valdytojui M. Kurovskiui.

23 1725 m. birželio 24 d. A. K. Sapiegos laiškas M. Kurovskiui, Vilnius, *Ibid.*, l. 116.

24 1726 m. spalio 31 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, be vietos, *Ibid.*, l. 66v.

25 1726 m. gruodžio 24 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Zelva, *Ibid.*, l. 61.

26 1726 m. gruodžio 11 d. T. R. Sapiegienės laiškas V. Kuževskiui, Zelva, *Ibid.*, l. 13–13v.

27 1732 m. liepos 6 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Vilnius, *Ibid.*, l. 140–140v.

Beje, pastarajam seimeliui A. K. Sapiega ruošėsi itin kruopščiai. 1732 m. liepos 12 d. V. Kuževskį informavo, kad iš Derečino į Merkinę atvyks vežimai su maisto produktais. Siunčiamas keturias statines midaus nurodyta pastatyti tinkamame rūsyje ir stebėti, kad nesupelytų, o supelijus – valyti pelėsius²⁸. Iš vėlesnių laiškų aiškėja, kad statinės buvo nepilnos, todėl V. Kuževskiiui nurodyta ketvirtos statinės midų išpilstyti į pirmąsias tris, o ištuštintą užpildyti midumi iš miesto – tik pasirūpinti, kad būtų kokybiškas, ne rūgštus, tolygus atvežtiniam²⁹. Taip pat administratorius turėjo surinkti kubiliukų, geldų, puodų ir kitokių indų, kad seimelio metu būtų kur ruošti maistą³⁰. V. Kuževskis turėjo skirti daržovių pagal gautą sąrašą ir savo nuožiūra – duonos ir paukštienos bei pasirūpinti, kad vežimai su visais šiais maisto produktais nurodytą dieną būtinai pasiektų Trakus – antraip „tavo mylista pridarytum man nerimo ir gėdos“. „Broliams bajorams pavaišinti“ buvo skirtas ir nupenėtas jautis, su kuriuo nurodyta atsiųsti virėją Bazilį, kad tą pačią naktį jį ir papjautų, ir išdarinėtų, taip pat padėtų gaminti maistą seimelio metu. Dar reikėjo į Trakus atsiųsti ir vieną statinėlę (orig. *alembik*) V. Kuževskio varytos degtinės. Pasninko dieniai, penktadieniui, seimelio dalyviams vežta gyvos ir sūdytos žuvies statinėse. Ją gabenantis žmogus turėjo dažnai keisti vandenį ir su savimi turėti druskos – kad žuviai išdžiūvus iškart galėtų sūdyti. Kiek ir kokios žuvies bus, nuspręsti turėjo jau pats V. Kuževskis, sudaręs sąrašą³¹.

Toks smulkmeniškasis nurodinėjimas, viena vertus, buvo būdingas A. K. Sapiagai. Štai rašydamas Ilgų vaitui M. Kurovskiiui Merkinės seniūnas domėjosi ne tik Punioje perkama jaučių pora, bet ir dejavo dėl kirvių trūkumo: esą dvaro didelis kirvis yra tik vienas, nes antrojo negalima atgauti iš malūnininko³². Kita vertus, sunkiai susidorodamas su nuolatinėmis skolomis, A. K. Sapiega veikiausiai įprato nieko neišleisti iš akių. Todėl sudėtinga pervertinti kasdienes Merkinės seniūno pastangas ir darbą, kad išlaikytų praskolintas valdas savo rankose. Valdų turėjimas dar negarantavo sėkmės – reikėjo jas administruoti taip, kad pavaldiniai dirbtų tinkamai ir pelnas būtų pakankamas. O pelno A. K. Sapiega siekė nuosekliai – kaip ir daugelis kitų, siekusių valdų savipakankamumo, išteklių gausumo, visumos funkcionalumo. A. K. Sapiegos atveju valdų administravimas buvo ne mažiau svarbus nei dalyvavimas viešajame gyvenime – tiesą sakant, finansinė Merkinės seniūno padėtis darė didelę įtaką ir jo galimybėms viešai saviprezentacijai.

Galiausiai Merkinės seniūno priekabumui iš dalies įtakos galėjo turėti ir paties V. Kuževskio laikysena. Tinkamo valdų funkcionavimo garantas buvo derama jų priežiūra. O kadangi valdos buvo ganėtinai didelės, asmeniškai rūpintis jomis visomis

28 1732 m. liepos 12 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiiui, Vilnius, *Ibid.*, l. 143–143v.

29 1732 m. liepos 20 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiiui, Vilnius, *Ibid.*, l. 149.

30 *Ibid.*, l. 150.

31 1732 m. rugpjūčio 1 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiiui, Darsūniškis, *Ibid.*, l. 151–152.

32 1725 m. birželio 5 d. A. K. Sapiegos laiškas M. Kurovskiiui, Merkinė, *Ibid.*, l. 115.

buvo neįmanoma, reikėjo samdyti pagalbininkus. Todėl nekompetentingi, tingūs, silpno būdo, pernelyg ambicingi, godūs ekonomai, administratoriai, valdytojai ir pan. galėjo tiek padėti, tiek pridaryti daugiau nuostolių nei stichinės nelaimės. Kita vertus, jų tarnyba taip pat nebuvo lengva. Ekonomų funkcijos paprastai buvo gana aiškiai apibrėžtos instrukcijose, kuriose buvo nurodoma valdos specifika, kaip ją valdyti, ir nuo to priklausė ekonomo padėtis: nurodoma, kiek turėti gyvulių, kuo rūpintis, kokius pastatus remontuoti. Pinigus leisti jie galėjo laisvai, tačiau tik tiems reikalams, kurie nešė naudą valdai. Taip pat jie turėjo rūpintis kitų valdoje reziduojančių asmenų kompetencija ir veikla, vesti sąskaitų knygas. Jiems buvo patikėtas ir pavaldinių teismas, ir rūpinimasis, kad būtų atliktos visos prievolės, pasėlių priežiūra ir alkoholinių gėrimų gamyba. Tačiau buvo draudžiama reikalauti daugiau, nei nurodyta inventoriuje³³. Kol kas nepavyko rasti tokių V. Kuževskiui skirtų instrukcijų, tačiau laiškuose A. K. Sapiega nuolat pabrėžia siekias pelno ir administratoriaus prašo prižiūrint seniūniją siekti, kad ji neštų kuo didesnę naudą. Todėl liepia griežtai laikytis jo nurodymų, susijusių su nuoma ir prievolėmis dvarui, nurodo mokesčius rinkti be atidėliojimų ir vilkinimo³⁴. Tačiau drauge V. Kuževskiui primena ir saiką: „[Svarbu] kuo didesnės mano pajamos, tačiau be pavaldinių *praeiudicio*.“³⁵

Veiklos Merkinės administratoriui netrūko, seniūno reikalavimai buvo dideli ir jis dažnai nebuvo patenkintas V. Kuževskio darbo kokybe ir laiškuose vis primindavo pastarajam, kad labiau pasistengtų, nesėdėtų veltui, imtųsi daugiau veiklos³⁶. Bene išsamiausiai V. Kuževskio darbo trūkumus A. K. Sapiega išvardijo 1726 m. spalio 31 d. laiške. Seniūnas administratoriui priekaištavo dėl nežinia kur ir kam iššvaistyto praėjusių metų derliaus, trūkstamos dėklos dalies, kitų pajamų. Kaltino, kad šis niekuo nesidomi, pasikliauja tik Ilgų vaitu M. Kurovskiu, o pats nesitvarko nei laukuose, nei pastatuose, tik be perstojo bastosi po kaimus ir neprižiūri nei Merkinės, nei Ilgų palivarko:

Aš ne M. Kurovskiui pavedžiau rūpintis ir ne su juo ketinu skaitytis ir jį tikrinti, o tavo mylistą, tad jei kur nors bus koks aplaidumas, patikinu ir prisiekiu, griežtai elgsiuos ir nedovanosiu, [...] neleisiu savęs skriausti.

Vis dėlto laiško pabaigoje seniūnas kiek atlyžo: „Šį perspėjimą priimk kaip mažą pamokslą, kad kitas būtų malonesnis, ir būk atidus, nepasikliauk vietininkais, mat [jie] neklusnūs ir toliau neklausys. Kai juos gerai pasveikinsiu – atmins kol gyvi.“³⁷

33 Plg. Dariusz Rolnik, *Leonarda Marcina Świeykowskiego [1721–1793] ostatniego wojewody podolskiego życie codzienne i polityczne oraz myśli o Rzeczypospolitej*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2016, p. 238–239.

34 1724 m. rugsėjo 3 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Vilnius, LMAVB RS, F139-4019, l. 7.

35 1725 m. birželio 27 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Vilnius, *Ibid.*, l. 120.

36 T. R. Sapiegienės laiškas V. Kuževskiui, be datos, be vietos, *Ibid.*, l. 20.

37 1726 m. spalio 31 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, be vietos, *Ibid.*, l. 65–65v.

Drauge reikia pastebėti, kad tokie kaltinimai V. Kuževskiui pradangintu derliumi ar pajamomis – pavieniai. Galbūt todėl A. K. Sapiega ir neskubėjo jo atleisti ar pakeisti energingesniu, nes manė V. Kuževskį esant nors ne itin darbštų, tačiau sąžiningą.

Itin A. K. Sapiega erzino V. Kuževskio nenoras rašyti laiškus. Todėl 1724 m. lapkričio 15 d. laiške iš Naugarduko negailėjo priekaištų:

IEŠKAU JŪSŲ MYLISTOS PONO PO VISAS KETURIAS PASAULIO ŠALIS SU SAVO LAIŠKAIS, TIKĖDAMASIS, KAD KURIAM NORS IŠ JŲ PASISEKS, KAD SUSIPROTĖSI IR ATSILIEPSI [pranešdamas], kas dedasi Merkinėje bei visoje valdoje. [...] Sveikinu – j[ūsų] m[ylistos] pono pavyzdžiu seka ir vietininkai, nes neatsakė į mano laiškus. Tokia bendrystė tinginystėje – ypatingas gebėjimas.³⁸

Panašiai priekaištavo ir kiek vėliau, 1725 m. vasario 23 d. laiške:

Nesuprantu, argi taip gaila popieriaus, kad net sunku man parašyti ir pranešti apie j[ūsų] m[ylistai] ponui patikėtus ūkio reikalus, apie kuriuos pageidaudamas būti informuotas j[ūsų] m[ylistos] pono prašau teiktis parašyti laišką.³⁹

Ne mažesnė problema buvo ir V. Kuževskio rambumas. 1725 m. rugsėjo 29 d. laiške A. K. Sapiega V. Kuževskiui nurodo iškart gavus laišką Merkinės vežimais nugabenti Davainai 8 statines rugių, laikomų Merkinėje. Atlikti tai nedelsiant, ne taip, kaip nutiko su tam pačiam Davainai skirtais laiškais – nors Antanas Kazimieras buvo nurodęs juos gabenti iškart, jų Davaina vis dar negavo – apie tai pranešė pastarojo atsiųstas pasiuntinys⁴⁰. Ir kitus nurodymus A. K. Sapiega turėjo kartoti po kelis kartus, nes administratorius neretai nepaisė savo tiesioginio šeimininko prašymų ir nurodymų:

Negaliu atsistebėti, kaip čia yra, kad visi mano laišškai jūsų mylistai ponui *in vilipendio* ar *pigritia* apėmė – neįmanoma suprasti. Berkai įdaviau laišką, [kuriame liepiu], kad, pone mylista, atsiųstum senuosius nuomininkus su mokesčių likučiais⁴¹ ir visais kvitais. To neįvyko ir apskritai toliau nuomoja be sutarčių, pelnosi ir kelia vis naujus vilkinimus ir kliūtis. [...] Antra, nurodžiau, kad, p[one] m[ylista], atvažiuotum ir atvežtum likusius pinigų – ir to nepadarei. Jau nebežinau, kaip turiu suprasti.⁴²

38 1724 m. lapkričio 15 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Naugardukas, *Ibid.*, l. 5.

39 1725 m. vasario 23 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Naugardukas, *Ibid.*, l. 112.

40 1725 m. rugsėjo 29 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Zelva, *Ibid.*, l. 126.

41 Apie tai buvo rašęs 1725 m. sausio 10 d. laiške.

42 1725 m. spalio 26 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Naugardukas, LMAVB RS, F139-4019, l. 110–110v.

Priekaištauta V. Kuževskiui ir dėl neatidumo:

Išsiuntei kinkinius su maistu ir velkasi vienas paskui kitą lyg ratelis su šokiais. Išsiųsti atskirai, vienas gaištas – be deramų sąrašų ir sutikrinimo, kas siunčiama iš Ilgų, kas iš Merkinės. Taukų tik vienas akmuo, ir tai nerašoma, kad siunčiamas ir iš kur paimtas. Galėjo ir prapulti, jei ne baudžiauninkų sąžiningumas, kad atidavė, nes tikrai niekas nepareikalautų. Dėl Dievo, J[ūsų] m[ylista] pone, atsipeikėk, ką darai, nes jau rankų nebeištenku rašyti. [...] Kas rašyta ankstesniuose laiškuose – nei atsakymų, nei sprendimų. J[ūsų] m[ylista] pone, bent jau perskaityk pirmiausia, ką rašiau [ankstesniuose laiškuose], nes neatsakai į tuos punktus. Rašiau ten ir dėl būsimos nuomos, ir dėl grybų, ir dėl kitko – nieko visiškai [neatsakyta], lyg į bedugnę, tikra nelaimė.⁴³

Taigi, kokie buvo V. Kuževskio veiklos barai? Sprendžiant pagal paminėjimų laiškuose dažnumą, svarbiausi buvo rūpinimasis žemės įdirbimu, statybomis, valstiečių ir amatininkų priežiūra. Administratorius turėjo sekti, ar tinkamai bei laiku įdirbta dirva, ar viskas laiku apsėta, ar sienaujamas sienas – kokybiškas ir kaip jis džiovinamas (pastariesiems darbams dažniausiai trukdydavo lietūs, pavyzdžiui, 1732 m. vasarą A. K. Sapiega rašė V. Kuževskiui, kad dėl prasto oro kol kas nešienautų, paliktų kitam mėnesiui, kai orai pasitaisys, kad nesupūtų⁴⁴). 1726 m. rudenį ruošdamasis atvykti į Merkinę seniūnas V. Kuževskiui parašė, nurodydamas pasirūpinti viskuo taip, kad „atvykęs turėčiau J[ūsų] m[ylistai] p[onui] už ką padėkoti, ypač – kad būtų gerai apsėta“⁴⁵. Sulaukus derliaus ne mažiau svarbu buvo jį tinkamai nuimti – antai 1721 m. liepos 16 d. laiške minima, kad pernai to laiku nepadarius grūdai laukuose supuvo ir sušuto. Todėl dabar nurodoma pėdus tinkamai sudėti ir sekti, kad baudžiauninkai jų nepakeistų kitais, kaip jau yra buvę⁴⁶. Rūpinantis derliaus išsaugojimu darbų atsirasdavo visus metus. Štai 1726 m. vasario pradžioje A. K. Sapiega rašė V. Kuževskiui siunčiąs iš Zelvos kelis vežimus su grūdais: 72 *szanek*⁴⁷ rugių ir 40 *szanek* miežių, kuriuos administratorius turėjo nugabenti į Ilgus ir ten supilti aruode. Miežių palikti sėklai ir kruopoms malti pagal poreikius, o iš likusių gaminti salyklą kovo alui (orig. *piwo marcowe*⁴⁸), kuris bus skirtas vasarai ponų rezidencijai. Tų grūdų kitkam nenaudoti, nes jie švarūs, stebėti, kad baudžiauninkai jų nesumaišytų, neišnešiotų po namus – tuo rūpintis paskirti

43 1725 m. spalio 22 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Zelva, *Ibid.*, l. 135.

44 1732 m. liepos 20 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Vilnius, *Ibid.*, l. 149v.

45 1726 m. rugsėjo 12 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Vilnius, *Ibid.*, l. 24.

46 1721 m. liepos 16 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Strėvininkai, *Ibid.*, l. 89.

47 Birių produktų, dažniausiai grūdų, matas – 24 arba 48 gorčiai – apie 100 ar 200 litrų.

48 Laikyta, kad kovo mėn. gamintas alus yra itin geros kokybės. – Už pagalbą aiškinantis šį ir kitus straipsnyje pasitaikiusius su alaus gamyba susijusius terminus dėkoju prof. Rimvydui Laužikui.

patikimą žmogų⁴⁹. Daug darbo reikalavo grūdų pervežimas. Štai 1726 m. žiemą V. Kuževskis turėjo iš Maladėcinos keliolika vežimų atvežtus grūdus Merkinės vežimais nugabenti pas nurodytą asmenį bei atsigabenti į Merkinę A. K. Sapiegos mūrnamyje Vilniuje supiltus grūdus⁵⁰.

Sudėtinga atsakyti, ar seniūnijai visada pakakdavo savo užaugintų grūdų. Štai, pavyzdžiui, 1726 m. gruodį A. K. Sapiega informavo V. Kuževskį siunčiąs į Merkinę grūdų: tris statines rugių, vieną statinę miežių, kuriuos reikėjo paskirstyti daržininkui, keltininkui ir malūnui⁵¹. 1727 m. sausio 17 d. laiške vėl pranešama, kad siunčiama statinė rugių, ir nurodoma taupyti ne tik juos, bet ir apskritai taupyti kiek įmanoma⁵². Galbūt 1726–1727 m. ruduo ir žiema apskritai buvo sunkesnė dėl prasto derliaus (nors tokios informacijos laiškuose V. Kuževskiui nėra), nes 1727 m. balandžio 25 d. Teresės Rachelės Sapiegienės rašytame laiške nedviprasmiškai nurodoma:

Pone m[ylista], net nesitikėk, kad nors kokią smulkmeną Jums atsiųščiau į Merkinę. Pati čia nežinau, kaip manytis, brangymetis didžiulis viskam, o dar blogiau, kad negalima [nieko] gauti. Jei Vilnius būtų arti – pasiųščiau ten nupirkti, nes grūdai pigesni, nei pas mus. Žmonės iš bado tinsta, pilna elgetų, o ir savo baudžiauninkų išmaitinti negalima. Avižas ir sklą jau reikia pirkti, nors labai brangu. Gal Dievas duos m[ylistai] ponui [ką nors] pasiųsti arčiau Vilniaus, ten gauti lengviau – man Vitanovskis rašo, kad Vilniuje grūdai atpigo, jų yra pakankamai, o pas mus brangu ir negalima gauti, nes gerai metais iš šitų kraštų viską išvežė. Nesitikėk, m[ylista] pone, nieko, pats stenkis – ir mes čia manomės ir tvarkomės kaip galime, grūdus sėklai superkame per kelias mylias.⁵³

Situacija nepagerėjo ir dar po poros mėnesių. Nors 1727 m. birželio 4 d. laiškas rodo, kad iš Merkinės Zelvoje rezidavusiam A. K. Sapiegai buvo siunčiami tam tikri produktai (minimi, pvz., 54 kalakutų kiaušiniai), grūdų tebetruksta. Todėl V. Kuževskiui buvo leista, pasiskaičiavus tiek savo, tiek dvare gyvenusių žmonių poreikius, nusiųsti pirkti grūdų į Vilnių⁵⁴. Kadangi trūko pašaro naminiams paukščiams, jo nurodyta taip pat nupirkti, tačiau drauge, stojus tokiam brangymečiui, liepta šerti nedidelį jų skaičių⁵⁵.

49 1726 m. vasario 6 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Zelva, LMAVB RS, F139-4019, l. 137.

50 1726 m. gruodžio 21 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Zelva, *Ibid.*, l. 59.

51 *Szaneck* – birių produktų matas, 100 ar 200 l.

52 1727 m. vasario 15 d. T. R. Sapiegienės laiškas V. Kuževskiui, Zelva, LMAVB RS, F139-4019, l. 35.

53 1727 m. balandžio 25 d. T. R. Sapiegienės laiškas V. Kuževskiui, Zelva, *Ibid.*, l. 38–38v.

54 1727 m. birželio 4 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Zelva, *Ibid.*, l. 41.

55 *Ibid.*, l. 41v.

Rūpinimasis derliumi buvo susijęs ne tik su prasimaitinimu. Ne mažiau svarbi buvo grūdų produkcija svaigalų gamybai, o rūpinimasis bravorais ir karčėmomis buvo neatsiejama V. Kuževskio darbo dalis, ir A. K. Sapiega nepamiršdavo paraginti vangaus ekonomo: štai 1721 m. vasarą nurodė V. Kuževskiui rūpintis, kad bravoras neturėtų nuostolių ir netgi žadėjo nedovanoti, jei šis to nesužiūrės⁵⁶. Tiesa, neaišku, ar minėtame bravore gamintas alus, ar degtinė. Jei alaus gamybos, apynių rinkimo, alaus pirkimo klausimai laiškuose minimi gana dažnai, tai apie degtinės varymą Merkinės seniūnijoje beveik neminima. Tačiau panašu, kad ir tokia veikla čia buvo užsiimama, nes 1726 m. vasarą Antanas Kazimieras nurodė iš Ilgų atsiųsti įrangą degtinei – tinkamai supakavus, kad nesusibraižytų ir nesusilankstytų. Tokį sprendimą seniūnas motyvavo tuo, kad Ilguose degtinė varoma retai, o Derečine reikalinga nuolat, tad Ilgams ketina paieškoti mažesnės įrangos⁵⁷.

Keliuose laiškuose paminėta informacija rodo, kad gamintas Merkinėje ir midus. Štai 1720 m. rugsėjo 6 d. laiške A. K. Sapiega nurodė dvarui surinkti *miodu przasnego*, o jei nesurinks, kiek reikia pagal činšą, likutį paimti apyniais, nes pastarųjų reikia alui gaminti⁵⁸. 1724 m. rugpjūčio 28 d. laiške, be kitų darbų, seniūnijoje V. Kuževskiui buvo priminta prižiūrėti, kad midus nepervirtų⁵⁹.

Jei midus minėtas laiškuose retai, tai alus buvo reikalingas kasdien, todėl juo apsirūpinta tiek gaminant Merkinėje, tiek atsivežant iš kitur. Ypač tai būdavo aktualu, kai pats A. K. Sapiega ketindavo apsilankyti seniūnijoje. Štai 1723 m. spalio 10 d. pranešė ketinąs su visu dvaru atvykti per šv. Simoną (t. y. spalio 28 d.) ir nurodė „pagaminti alaus, kad būtų pakankamai tiek paprasto (orig. *stolowe*), tiek išsivaikščiojusio (orig. *rozchodowe*). Perspėjo iš anksto turėti įvairių kruopų ir kitų maisto atsargų. Liepti pagaminti salyklo – „ne pirmas apsilankymas [dvare], žinoma, kiek ko reikia, taigi rašau tik todėl, kad nebūtų pasiteisinimo, jog nežinojai“⁶⁰. Planuodamas apsilankyti Merkinėje 1726 m. per Jonines A. K. Sapiega iš anksto nurodė pagaminti 4 statines gero išsivaikščiojusio alaus⁶¹. Pagaminti tokio pat alaus ir turėti Ilguose ir Merkinėje taip pat nurodė ir prieš atvykdamas 1726 m. rudenį⁶². Tuo pat metu nurodė administratoriui nupirkti apynių už 200 auksinų, geriausiai – akmenimis, kad nebūtų sukčiaujama⁶³. Merkinėje nupirkti apyniai keliaudavo ir į kitas A. K. Sapiegos valdas, tad perkant dideliais kiekiais buvo svarbu tinkamai pasirinkti laiką. Zelvoje reziduojantis A. K. Sapiega viename

56 1721 m. liepos 16 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Strėvininkai, *Ibid.*, l. 90.

57 1726 m. birželio 15 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Zelva, *Ibid.*, l. 30; 1726 m. birželio 23 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Zelva, *Ibid.*, l. 27.

58 1720 m. rugsėjo 6 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Panemunė, *Ibid.*, l. 81v.

59 1724 m. rugpjūčio 28 d. T. R. Sapiegienės laiškas V. Kuževskiui, Vilnius, *Ibid.*, l. 53.

60 1723 m. spalio 10 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Zelva, *Ibid.*, l. 87v–88.

61 1726 m. birželio 15 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Zelva, *Ibid.*, l. 29.

62 1726 m. rugsėjo 12 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Vilnius, *Ibid.*, l. 24v.

63 1726 m. spalio 3 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Vilnius, *Ibid.*, l. 58.

iš laiškų nurodė V. Kuževskiui pirkti apynius kuo anksčiau, kol pigiausi, būtinai surinkti 40 statinaičių (orig. *solanek*) ir apmokėti iš činšo, nes jų labai reikia Zelvoje ir Strėvininkuose⁶⁴. Kad Merkinės seniūnija apynius tiekdamo ir kitose A. K. Sapiegos valdose buvusioms alaus darykloms, patvirtina ir 1725 m. spalio 13 d. laiškas iš Zelvės, kuriame Antanas Kazimieras rašė, kad niekaip nesulaukia prašytų 12 akmenų apynių⁶⁵. Apyniai turėjo būti gabenami A. K. Sapiegų antspaudu užantspauduotose statinėse, o administratoriui buvo pavedama rūpintis, kad jos būtų gerai prigrūstos⁶⁶. Ne mažiau svarbi buvo ir apynių kokybė. Antai 1723 m. spalio 10 d. laiške iš Zelvės A. K. Sapiega nurodo surinkus iš kaimų paruošti keletą skrynių apynių, tik žiūrėti, kad nebūtų sumaišytas su laukiniu (orig. *nie mieszany z polowym*)⁶⁷.

Vis dėlto vietoje gaminamo alaus kokybė Merkinės seniūno veikiausiai netenkino, nes kai kuriuose laiškuose V. Kuževskiui nurodoma nupirkti alaus Balbieriškyje. Pavyzdžiui, artėjant šv. Velykoms, 1725 m. kovo mėn. A. K. Sapiega rašė: „Žinau, j[ūsų] m[ylista] pone, kad šv. Velykoms pasistengsi gauti gražios žuvis [...], bus alaus iš Balbieriškio, tačiau labai reikalingas ir aludaris.“ Šventėms turėjo būti parūpinti du jaučiai – vienas iš žydų, kitas – iš kaimų. Matyt, remdamasis prasta ankstesne patirtimi A. K. Sapiega liepė administratoriui sužiūrėti, kad abudu jaučiai būtų tinkami, nes kai „ne jautis, o veršiukas – kokia čia kalėda“. Taip pat nurodė pasirūpinti, kad būtų gerų miltų blynams⁶⁸.

Ne mažiau administratoriaus dėmesio reikalavo ir seniūnijoje nuolat vykusių statybos, įvairių pastatų atnaujinimas, remontas. Aptariamuoju laikotarpiu nemažai statybų vyko pačiame Merkinės dvare. Štai 1721 m. liepą V. Kuževskiui nurodoma itin rūpintis užbaigti dvaro pastatų statybą pagal Dobošinskio (*Doboszynski*) brėžinius ir žodinius nurodymus, minimi antrojo aukšto statybos darbai⁶⁹. 1722 m. kovo 1 d. laiške administratoriui liepta skubiai pasamdyti rekomenduotą koklių meistrą, kuris gamina koklį po 6 grašius. Susitarus su juo, A. K. Sapiega nurodė statyti „žydras su baltu“ krosnis, kurias reikėjo papuošti Sapiegų herbu⁷⁰. Drauge reikėjo skubintis dengti rūmus ir, susitarus su plytininku, baigti „darbuotis su plytomis“⁷¹. Darbai dvare, matyt, vyko labai pamažu, nes net ir po pusantų metų pastatas tebebuvo neįrengtas. 1723 m. spalio 10 d. laiške A. K. Sapiega primena V. Kuževskiui, kad artėjant šalčiams „naujuosiuose mano rūmuose Merkinėje“ būtų kuo skubiau mūrijamos krosnys. Jei vietinis meistras serga, žadėjo atsiųsti iš

64 A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, be datos, Zelva, *Ibid.*, l. 77v.

65 1725 m. spalio 13 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Zelva, *Ibid.*, l. 131.

66 1727 m. vasario 15 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Zelva, *Ibid.*, l. 36v.

67 1723 m. spalio 10 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Zelva, *Ibid.*, l. 87v.

68 1725 m. kovo 22 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Zelva, *Ibid.*, l. 113.

69 1721 m. liepos 16 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Strėvininkai, *Ibid.*, l. 89v.

70 1722 m. kovo 1 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Minskas, *Ibid.*, l. 95.

71 *Ibid.*, l. 96.

Derečino kitą, kuris „koklius išdegs ir aplies [glazūra]“. Nurodė skubinti ir kitus darbus: išorės mūro, tinkavimo bei surasti stiklių, kad laiku pagamintų langus⁷².

Daug skolų turintis Merkinės seniūnas negalėjo statyboms skirti didesnių sumų, tačiau darbus dvare veikiausiai dar labiau stabdė kitos statybos seniūnijoje. Štai 1724 m. rugsėjį A. K. Sapiega nurodė V. Kuževskiui pasirūpinti langais Ilgų dvaro pastatuose (orig. *w całym rumie jako też w pałacu y w nowo postawionym dworku*)⁷³. 1725 m. vasarą minimas tiksliau neįvardytas Merkinės rotušės remontas⁷⁴. 1726 m. rudenį buvo skubinamasi baigti naujas arklides ir jose (orig. *w masztarnie*) iki šalčių pastatyti paprastų koklių krosnį arklininkui⁷⁵. Tuo pat metu A. K. Sapiega galvojo apie lėtpjūvės statybą⁷⁶ ir planavo taisyti karčemą⁷⁷ už Merkinės: pastatyti gerą trobą su alkieriumi ir kamara, o iš kitos pusės – gerą kepyklą su kamara šeimininkui. Karčema turėjo būti erdvi, kad tilptų vežimai, su geromis ėdžiomis ir virtuvele. Ypač reikėjo pasirūpinti stogu – kad laikytų ilgai, būtų su tvirtomis gegnėmis, kurioms nekenktų sniegas⁷⁸. Korespondencijos informacijos nepakanka atsakyti į klausimą, kiek karčemų būta Merkinės seniūnijoje, tačiau tikrai ne viena – be minėtos už Nemuno esančios karčemos, dar buvo kita, vadinama rusų (orig. *ruska*), karčema, kurią taip pat ketinta remontuoti, todėl reikėjo sukaupti daugiau medienos – sijoms, gegnėms, tvorai, nes kitąmet buvo planuojama remontuoti dar ir tiksliau neįvardytą mūrnamį⁷⁹. 1732 m. vasarą toliau darbuotasi prie mūrnamio ir bažnyčios, V. Kuževskiui buvo vis priminama darbininkus skubinti, prižiūrėti, kad neleistų laiko veltui⁸⁰, kad amatininkai – mūrininkai, stogdengiai, dailidės – dirbtų kokybiškai ir greitai⁸¹.

Visoms šioms statyboms reikėjo medienos, kurios, panašu, Merkinėje netrūko – be medžiagos statyboms, plukdyti sieliai⁸², gamintos skiedros ir malksnos stogams dengti⁸³. Mediena ruošta tiek žiemą, tiek vasarą: štai 1725 m. A. K. Sapiega nurodė paruoštą medieną laikinai sukrauti Merkio pakrantėje, nes negalėjo apsispręsti, ar reikia statyti sandėlį uoste, ar gerą karčemą už Merkinės, nes abi vietos netoli viena nuo kitos⁸⁴. Rūpintasi saugoti netgi pjuvenas, kad nesupūtų,

72 1723 m. spalio 10 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Zelva, *Ibid.*, l. 87.

73 „W całym rumie jako też w pałacu y w nowo postawionym dworku“, 1724 m. rugsėjo 3 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Vilnius, *Ibid.*, l. 8.

74 1725 m. birželio 30 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, [Vilnius?], *Ibid.*, l. 122.

75 1726 m. rugsėjo 12 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Vilnius, *Ibid.*, l. 23v.

76 Galbūt Merkinės seniūnijoje jau būta vienos lėtpjūvės, nes 1726 m. rudenį laiške V. Kuževskiui A. K. Sapiega nurodė, kad „šią žiemą lėtpjūvė tegu ilsisi“, 1726 m. spalio 31 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, be vietos, *Ibid.*, l. 66.

77 1726 m. spalio 3 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Vilnius, *Ibid.*, l. 57v.

78 1726 m. spalio 31 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, be vietos, *Ibid.*, l. 66–66v.

79 *Ibid.*, l. 67v.

80 1732 m. liepos 6 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Vilnius, *Ibid.*, l. 139v.

81 *Ibid.*, l. 141.

82 1723 m. spalio 10 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Zelvės, *Ibid.*, l. 88.

83 1724 m. rugsėjo 3 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Vilnius, *Ibid.*, l. 7v.

84 1725 m. birželio 27 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Vilnius, *Ibid.*, l. 120v.

kuo skubiau suvežti⁸⁵. Tačiau tam tikrais atvejais medienos buvo atsigabenama ir iš kitur – antai Merkinės parapiinė (orig. *farska*) bažnyčia turėjo būti apkalta iš Jiezno klebonijos atsivežtomis lentomis⁸⁶. Statyboms naudota ne tik mediena – viename iš nedatuotų ir labai prastai išlikusių laiškų minimas poreikis pataisyti plytinę ir pasamdyti plytininką⁸⁷.

Nors žinoma, kad Merkinės seniūnas vertėsi gyvulininkyste – augino penimus jaučius⁸⁸ (pvz., 1725 m. sausio 13 d. A. K. Sapiega rašė V. Kuževskiui siunčias dešimt jaučių, kad juos nupenėtų, o kartu atvyksta ir piemuo⁸⁹), tačiau gyvulių priežiūra laiškuose beveik neminima.

Merkinės seniūnija aprūpindavo Sapiegą pačiais įvairiausiai produktais – seniūnas gerai žinojo valdos galimybes, todėl nuosekliai primindavo V. Kuževskiui, ką ir kada šis turįs atlikti. Taigi įvairių produktų tiekimas buvo dar vienas V. Kuževskio veiklos baras. A. K. Sapiegos nuomone, daugeliu atvejų apsirūpinti laukinių paukščių ir žvėrių mėsa⁹⁰, briedžių bei vilkų kailiais, medumi ir pan. buvo galima be didesnių pastangų, todėl nevengė administratoriui priminti: „Jūsų malonybe, dažnai neatlieki to, ko parašau, o dalykai tai labai naudingi – šimtąjįkart prašau. Juk visa tai nieko nekainuoja, tik [reikia] paliepti.“⁹¹ Be miško tiekiamų gėrybių, Merkinės seniūnija tiekdavo nemažai įvairių daržovių – viename iš nedatuotų laiškų nurodoma atsiųsti po kubilą batvinių ir kopūstų, morkų, pastarnokų ir petražolių gumbų, svogūnų bei dar du kubilus tiksliau neįvardytų daržovių⁹². Tačiau itin populiarūs buvo grybai ir žuvis, kurių poreikis buvo didelis visus metus.

Merkinės seniūnas vis primindavo, kad geros kokybės grybais būtų apsirūpinta laiku. Štai 1720 m. rugsėjo 6 d. laiške nurodė surinkti iš valstiečių džiovintus grybus, nes paskui šie juos išparduos, ir liepė pasūdyti dvi statines rudmėsių, kurių „po ilgų lietu bus daugybė“. Priminė atlikti tai tinkamai, kad nesugestų⁹³. Aktyviausiai grybai kaupti rudenį (pvz., 1726 m. spalio pradžioje A. K. Sapiega V. Kuževskiui nurodė po šv. Mykolo (t. y. po rugsėjo 29 d.) iš nuomininkų ir baudžiauninkų neatidėliojant rinkti grybus pagal sutartyse numatytus kiekius: „Anąmet daug grybų sugedo, o kai kurie norėjo [grybus] atiduoti brangiai,

85 1725 m. liepos 1 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Vilnius, *Ibid.*, l. 124v.

86 *Ibid.*, l. 141; 1732 m. liepos 13 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Vilnius, *Ibid.*, l. 145.

87 A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, be datos, be vietos, *Ibid.*, l. 74.

88 Henryk Palkij, Sapiega Antoni Kazimierz, p. 581.

89 1725 m. sausio 10 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Naugardukas, LMAVB RS, F139-4019, l. 105.

90 Seniūnija tiekdavo jerubių, svirbelių, stirmienos, 1726 m. spalio 31 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, be vietos, *Ibid.*, l. 67.

91 1720 m. rugsėjo 6 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Panemunė, *Ibid.*, l. 82.

92 A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, be datos, be vietos, *Ibid.*, l. 73v.

93 1720 m. rugsėjo 6 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Panemunė, *Ibid.*, l. 81v.

tačiau [ir tų] neužteko, kadangi didesnė dalis pražuvo⁹⁴. Grybai rinkti ne tik iš valstiečių, bet ir iš nuomininkų mieste ir kaimuose. V. Kuževskiui nurodyta sekti, kad grybų vėrinėliai (orig. *więce*) būtų tinkami, neapskabyti. Nereikia kreipti dėmesio į žmonių atsiliepiamus: „Paprastai atsiliepiama, kad neturi, sunkiau atiduoda, paskui viena gaisatis.“⁹⁵ Grybai buvo nepaprastai populiarūs visus metus, jų trūkumas jaustas nuolat. Dažni laiškuose prašymai atsiųsti grybų iš Merkinės ne tik pačiam kitose valdose reziduojančiam Merkinės seniūnui, bet ir jo artimiesiems. Štai 1722 m. žiemą A. K. Sapiega prašė pas V. Kuževskį gauti grybų, bent 30–40 vėrinėlių, nes tuos, kuriuos turėjo nuvežti Minsko kaštelionui (A. K. Sapiegos uošviui Danieliui Vyhovskiui (*Daniel Wyhowski*)), sunaudojo savo poreikiams, todėl dabar turi „kompensuoti“⁹⁶. Kitame laiške vėl prašė būtinai 100 vėrinėlių grybų, nes anksčiau gautuosius atidavė⁹⁷ – panašaus pobūdžio prašymų laiškuose esama ne vieno⁹⁸. 1727 m. pradžioje T. R. Sapiegienės V. Kuževskiui rašytą laišką papildė pulkininko Eperješos (*Eperjeszy*) žmona, prašiusi itin skubiai pateikti 50 vėrinėlių grybų⁹⁹. 1732 m. liepos 6 d. A. K. Sapiega prašė atsiųsti 150 vėrinėlių grybų Vitebsko pakamario poreikiams – jei nėra šviežių, tai tiks senesni¹⁰⁰.

Ne mažiau populiaru buvo ir Merkinėje sugaunama žuvis, naudojama ne tik maistui arba, tiksliau, ne iškart suvartojama maistui. Jai gaudyti buvo naudojami tinklai ir valtys, o sugautos žuvis buvo laikomos aplink dvarą įrengtuose tvenkiniuose. Nedatuotame laiške A. K. Sapiega nurodė V. Kuževskiui pasirūpinti tinklu, kuris ateinančią žiemą praverstų žuvims gaudyti, nors Zielonka¹⁰¹ siūlo gaudyti iš valtys – ją taip pat nurodoma parūpinti: „Tegu gaudo, kad jau negalėjo gauti žuvis dėl prastos žiemos, tegu dabar pasidžiaugia, o ir, tavo malonybe, rašai, kad [reikia] įžuvinti visus tvenkinius“¹⁰². O 1726 m. birželio viduryje A. K. Sapiega priekaištavo V. Kuževskiui, kad Nemune dar nėra užtvankos: „Dėl Dievo Visagalio, kas dedasi – Nemune dar nepastatyta užtvanka. Toks užmaršumas – kaip Dievo bausmė. Kiek jau sykių rašiau – vieni nuostoliai. Iki šiol jau buvo galima sugauti keletą eršketų ir kitokių žuvų. Lyg žirniai nuo sienos.“¹⁰³ Sprendžiant iš

94 1726 m. spalio 3 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Vilnius, *Ibid.*, l. 57v.

95 1726 m. spalio 31 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, be vietos, *Ibid.*, l. 67–67v.

96 1722 m. vasario 26 d. T. R. Sapiegienės laiškas V. Kuževskiui, Zelva, *Ibid.*, l. 44.

97 A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, be datos, be vietos, *Ibid.*, l. 78v.

98 1722 m. gegužės 30 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Zelva, *Ibid.*, l. 2; 1725 m. rugsėjo 25 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Zelva, *Ibid.*, l. 126v; 1725 m. spalio 5 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Zelva, *Ibid.*, l. 128 ir kt.

99 [?] vasario 15 d. T. R. Sapiegienės laiškas V. Kuževskiui, Zelva, *Ibid.*, l. 37.

100 1732 m. liepos 6 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Vilnius, *Ibid.*, l. 141.

101 Šis asmuo ir jo žmona laiškuose minimi kelis kartus. Galbūt tai buvo koks nors V. Kuževskio padėjėjas, nors tiksliau jo funkcijoms ir vietai Merkinės seniūnijos administracijoje nustatyti duomenų korespondencijoje nepakanka.

102 T. R. Sapiegienės laiškas V. Kuževskiui, be vietos, be datos, LMAVB RS, F139-4019, l. 19v.

103 1726 m. birželio 15 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Zelva, *Ibid.*, l. 29v.

A. K. Sapiegos laišku, be čia paminėtų eršketų, Merkinėje gaudytos ir kitų rūšių žuvis: laišos, unguniai, nėgės¹⁰⁴.

Ne mažiau svarbu buvo sugautą žuvį tinkamai panaudoti. Pastačius Nemune naują tinklą, buvo svarbu sekti, kiek kasnakt sugaunama¹⁰⁵. Kadangi smulkios žuvies rūkyti nebuvo galima, reikėjo nuspręsti, ką su ja daryti. Pagautus eršketus atsakingas už žvejybą Zielonka privalėjo sūdyti ne vienas ir „slapstydamasis nuo dvaro“, o V. Kuževskio akivaizdoje ir statinaite užantspauduoti – „taip šeimnininko turtas bus saugus ir bus aišku, ką Dievas davė“¹⁰⁶. Žuvies poreikis visada buvo didelis. 1725 m. sausio 26 d. laiške iš Naugarduko V. Kuževskio prašoma net dviejų vežimų žuvų, „nes čia jų negausi, o be jų sunku. Dar nėgių, kurios paprastai tokiu laiku gaudomos, ir kitų, reikalingų per pasninką“¹⁰⁷. 1727 m. sausį A. K. Sapiega prašė į Zelvą atsiųsti kuo daugiau žuvies, jei įmanoma – gyvos, ir netgi nurodė, kaip tai padaryti: „Kalbama, kad iškart apliejus statinę vandeniu, žuvis viduje nesusšals, [reikia tik] kaskart sustojus postovio liepti baudžiauninkams keisti vandenį. Jei tai galima padaryti, žuvis ilgiau išgyvens, bus paleista į tvenkinį“¹⁰⁸. Rūpintasi ir saikingu žuvies gaudymu – štai 1725 m. birželio 5 d. rašydamas Ilgų vaitui M. Kurovskuiui A. K. Sapiega priminė, kad žuvis nebūtų gaudomos, nes nerštas¹⁰⁹.

Tačiau, kad valdos būtų pelningos, nepakako nei gero ekonomo, nei tinkamo administravimo. Ne mažiau svarbu buvo rasti norinčiųjų dirbti, t. y. užsitikrinti pakankamą darbo jėgos kiekį. Tam buvo svarbu tiek turėti tankiai apgyvendintas valdas, tiek rasti reikalingų amatininkų ar specializuotų darbininkų. O visų šių žmonių priežiūra buvo dar vienas reikšmingas Merkinės paseniūnio veiklos baras.

Pirmoji iš laiškuose V. Kuževskiui minimų negandų, su kuria susidurdavo jei ne visų, tai daugelio valdų savininkai, buvo baudžiauninkų pabėgimai, tapę visuotiniu reiškiniu ir mažesnėms valdoms galėję reikšti ištisus juntamus nuostolius¹¹⁰. Todėl net ir pavienių baudžiauninkų pabėgimą rimtai traktavo tiek valdų ekonomai, tiek savininkai, tiek tie, pas kuriuos pabėgėliai būdavo įsikūrę. Paprastai nustačius bėglių asmenybes, dėl grąžinimo problemų nekildavo ir tik retais atvejais tai buvo vilkinama, bėgliai slapstomi ar perkeliama į atokesnes valdas. „Naujieji“ šeimnininkai paprastai teisindavosi nežinoję, kieno tie žmonės yra. Paprasčiausias būdas aptiktus pabėgėlius susigrąžinti buvo juos įvardyti, atpažinti *de visu* bei pateikti dokumentus, kad tokie asmenys minimi ankstesniuose valdų dokumentuose. Tokiais atvejais bėglį priėmusi pusė – ypač norėdama išlaikyti gerus santykius su kaimynu – dažniausiai iškart reaguodavo geranoriškai ir atiduodavo

104 A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, be datos, be vietos, *Ibid.*, l. 73.

105 *Ibid.*, l. 77.

106 A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, be datos, be vietos, *Ibid.*, l. 77v.

107 1725 m. sausio 26 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Naugardukas, *Ibid.*, l. 110v.

108 1727 m. vasario 15 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Zelva, *Ibid.*, l. 35.

109 1725 m. birželio 5 d. A. K. Sapiegos laiškas M. Kurovskuiui, Merkinė, *Ibid.*, l. 115.

110 Płg. Dariusz Rolnik, *op. cit.*, p. 219.

baudžiauninką ar kelis be jokio teismo proceso. Būtent tokia situacija susiklostė Merkinėje: 1720 m. birželio 6 d. rašytame laiške Merkinės administratoriui A. K. Sapiega nurodė Ilgininkuose apsigyvenusį baudžiauninką Simoną Dailidžiūną (*Szymon Doylidzin alias Waszkin*) su žmona, vaikais ir visu turtu grąžinti Pažaislio kamalduliams, kadangi vienuoliai patikimais dokumentais įrodė, kad anksčiau toks baudžiauninkas 59 metus gyveno Varanavos kaime (orig. *Woronowska alias Gudel lub Jasne Błota*). Ir dar patikslino: „Primygtinai, j[ūsų] m[ylista] p[one], prašau, kad [valstietis] man maloniai leidus būtų perduotas nevilkinant, nes [priešingu atveju], j[ūsų] m[ylista] p[one], įvėsi mane į teisinius ginčus.“¹¹¹

Bėgdavo ir paties A. K. Sapiegos baudžiauninkai. Štai 1732 m. vasarą dėl į Seirijus pabėgusių baudžiauninkų grąžinimo Merkinės seniūnas ketino teirautis vyskupo. O kol kas V. Kuževskui nurodė vykti į Seirijus, griežtai uždrausti pabėgėliams arti ten pūdymus ir liepti rugius pasisėti A. K. Sapiegos žemėse, nes, žadėjo Antanas Kazimieras laiške, „jei geruoju savo valia negriš, pats juos sugaudysiu“, nejausdamas kaltės dėl jų patirtų nuostolių¹¹². Šaltiniuose neminima, kad susigrąžinti pavaldiniai būtų kaip nors bausti. Tam tikrais atvejais ir savininkui leidus valstiečiai, matyt, galėjo gana laisvai „judėti“ iš vienos savininko valdos į kitą. Štai 1727 m. sausio 23 d. laiške A. K. Sapiega nurodė, kad jo pavaldiniui (orig. *poddany moy wieczysty*) Jasokui Lavai (*Jasok Ława*), gyvenusiam Merkinės kaime, leista grįžti į gimtinę (orig. *oczyznie swoią*), Kživičių kaimą pono Troskos tenute, ir nesulaikyti jokių jo daiktų, o leisti viską pasiimti¹¹³. Kokia buvo persikėlimo priežastis, laiške neaiškinama – ko gero, ji buvo žinoma tiek A. K. Sapiegai, tiek V. Kuževskui ir laiškas tebuvo tik formalumas, turėjęs užtikrinti sklandų pavaldinio išvykimą.

Būdas išvengti pabėgimų buvo sudaryti tokias sąlygas, kad valstiečiai nenorėtų bėgti. Čia reikšmės turėjo tiek bendruomeninės (nekonfliktiški santykiai valdų viduje), tiek religinės (galimybė turėti maldos namus skirtingos konfesijos pavaldiniams), tiek ūkinės (tinkamas darbo organizavimas) aplinkybės. Sėkmingai išsprendus šią problemą, buvo galima tikėtis ekonominės sėkmės. Taigi savininkui buvo labai svarbu palaikyti gerus santykius su valstiečiais ir skatinti pozityvų požiūrį į juos¹¹⁴. Būtent tokia savininko pozicija galima paaiškinti ir tuos atvejus, kai ekonomų ar valdas išsinuomojusių asmenų elgesiu nepatenkinti valstiečiai (ir ne tik jie) traukdavo su skundais pas savininką. Nors A. K. Sapiegos laiškuose V. Kuževskui tokių atvejų neminima, jo *Dienoraštyje* paminėtas ne vienas toks perdėtai spaudžiamų valstiečių vizitas: „Atėjo valstietis su skundu nuo

111 1720 m. birželio 6 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskui, Vilnius, LMAVB RS, F139-4019, l. 83–84.

112 1732 m. liepos 20 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskui, Vilnius, *Ibid.*, l. 149v.

113 1727 m. sausio 23 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskui, Zelva, *Ibid.*, l. 108.

114 Plg. Dariusz Rolnik, *op. cit.*, p. 217–228.

Jeziernicos¹¹⁵ kaimo – kaltinamas paseniūnis, kad negailestingai juos skriaudžia ir verčia [atlikti] inventoriuje nenumatytas prievoles.¹¹⁶ Kartais net nereikėdavo ir valstiečių skundų. Štai 1723 m. kovo 10 d. laiške A. K. Sapiegos žmona nusistebėjo, kad V. Kuževskis neracionaliai naudojasi valstiečiais ir juos „dažnai vargina“ (orig. *turbuje*): administratoriaus siųstas baudžiauninkas vežė vos 18 vėrinėlių grybų, kai tuo tarpu juos galėjo atvežti ir anksčiau vykęs valstietis – būtų nereikėję atskiro vežimo¹¹⁷.

Drauge A. K. Sapiega matė ir atsainų valstiečių požiūrį į darbą, vertino juos kaip neatsakingus. Štai 1724 m. liepos 9 d. laiške jis stebėjosi, kad Trasninkų kaimo valstiečiai nieko nepasėjo, namų netaiso ir rugių kitiems metams turbūt taip pat nepasės¹¹⁸. Todėl vis primindavo administratoriui juos raginti ir prižiūrėti. 1725 m. birželio 27 d. iš Vilniaus seniūnas nurodė V. Kuževskiui itin atidžiai sekti, kaip baudžiauninkai apsėja laukus, nes daugelis žemių dirvonuoja, o Druskininkų kaimo baudžiauninkus liepė kuo anksčiau išvaryti dirbti laukuose¹¹⁹. 1732 m. liepos pradžioje A. K. Sapiega skubino V. Kuževskį su šienapjūte: „Žmones į pievas reikia siųsti anksčiau, nes pjaus, kai jau viskas dėl prasto oro bus supuvę. Baudžiauninkams [tai] nerūpi, [jiems] kad tik nupjauti pono pievas, jei nebus prižiūrėti, kaip yra papratę.“¹²⁰ Todėl kartais jiems „paraginti“ Merkinės seniūnas nevengdavo jėgos demonstravimo *a priori*. Štai 1725 m. laiške Ilgų vietininkui M. Kurovskui pranešė, kad į Dusios kaimą vyksta ponas Zielonka su kavalerija, kurie turi visus išvaryti arti pūdymų¹²¹.

Ne mažiau rūpesčių kėlė ir seniūnijoje dirbę amatininkai. Įvairiems darbams reikėjo specializuotų darbininkų, kuriuos nebuvo lengva rasti, o suradus – išlaikyti. Todėl radus meistrą būdavo stengiamasi jį pritraukti ne tik laiku mokant atlyginimą, bet ir papildomai apdovanojant ar net pro pirštus žiūrint į pasitaikančias ydas. Geri amatininkai kainuodavo brangiai, neretai jie dar keldavo papildomų sąlygų, pavyzdžiui, reikalavdavo atlygio ne dalimis, o už metus iškart. Štai viename iš nedatuoatų laišku A. K. Sapiega ne tik ragino V. Kuževskį paskubinti prie dvaro pastatų dirbusius dailides dengti naujai pastatytą statinį, kad ant jo netekėtų vanduo, nes supus, bet ir aptarė jų atlygio klausimą. A. K. Sapiega rašo dar jiems esant Vilniuje sumokėjęs už pirmą mėnesį, nes šie nesijudino iš vietos negavę pinigų, dar už du mėnesius sumokėjo pats apsilankęs Merkinėje – iki liepos 5 d. Be to, Vilniuje davė vieno iš dailidžių žmonai talerį vaiko laidotuvėms¹²². 1721 m. vasarą

115 Jeziernica (baltar. *Азэрніца*) – vietovė dabartinėje Baltarusijoje, netoli Zelvos.

116 *Notata JWJMP Sap[iehy] starosty Merec[kiego] rożnych tranzakcji...*, l. 225

117 1723 m. kovo 10 d. T. R. Sapiegienės laiškas V. Kuževskui, Zelva, LMAVB RS, F139-4019, l. 46.

118 1724 m. liepos 9 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskui, Vilnius, *Ibid.*, l. 3.

119 1725 m. birželio 27 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskui, Vilnius, *Ibid.*, l. 120, 121.

120 1732 m. liepos 6 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskui, Vilnius, *Ibid.*, l. 139v.

121 1725 m. birželio 5 d. A. K. Sapiegos laiškas M. Kurovskui, Merkinė, *Ibid.*, l. 115.

122 A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskui, be datos, be vietos, *Ibid.*, l. 8ov.

Merkinėje dirbusiems kasėjams administratorius turėjo suteikti visus patogumus ir skirti alaus, „nes darbas sunkus“¹²³. Kasėjai Merkinėje darbo turėjo nuolat, nes 1724 m. rudenį seniūnas vėl organizavo keturių kasėjų atvykimą į Merkinę kasti užtvankų, o jiems padėti dar turėjo žmonės iš Ilgų¹²⁴. Kiek vėliau *Dienoraštyje* A. K. Sapiega rašė atsiskaitęs su šiais žmonėmis ir su pasitenkinimu pažymėjo, kad jie dirbo ištis gerai: „Atsilyginau savo nuolatiniams kasėjams iš Zelvos, kurie, sunkiai dirbdami ir vargdami, iškasė didžiuosius medžius, apaugusius prie bravoro esančią didžiąją kūdrą, iškastą karaliaus Vladislavo IV laikais ir nuo to laiko niekada nevalytą. Kasėjai buvo septyni. Pirmasis – meistras, vardu Motiejus Tučka (*Maciej Tuczeko*). Antrasis – irgi meistras, Šimkus Tučka (*Szymko Tuczeko*). Pagalbininkai Jonas Koluciekovas (*Jan Koluciekow*), Juozapas Klavrinas (*Józef Klawrin*), Fiodoras Kurikovas (*Fiedor Kurikow*), Tomas Dzieviančikas (*Tomasz Dzievianczyk*), Steponas Kulis (*Stefan Kul*) – visi iš Zelvos miesto, geri, garbūs ir paprasti žmonės, o ir darbštūs. Beveik dvejus metus darbavosi prie tos kūdros, t. y. pradėjo 1721 gegužę, o baigė 1722 m. rugsėjį.“¹²⁵

Meistrų trūkumas veikiausiai turėjo įtakos ir tam, kad jiems buvo stengiamasi nevēluoti mokėti algą. 1725 m. birželio 24 d. A. K. Sapiega ta tema parašė net du laiškus – ne tik V. Kuževskiui, bet ir Ilgų vietininkui M. Kurovskiui. Pastarajam nurodė paruošti čia dirbusiems amatininkams paltį lašinių, dailidėms duoti gero sviesto, pasiruošti žirnių, sūrių, rugių¹²⁶. Savo ruožtu V. Kuževskiui vėl priekaištavo:

Žinau, kad kinkiniai išvyko į Zelvą. O gal jau ir grįžo – ko tvirtinti negaliu, nes neturiu jokios žinios į savo tokius dažnus įtikinėjimus, kad korespondencija yra nepaprastai reikalinga. O aš stengiuos veltui, nes ir į ankstesnį paštu siųstą laišką atsakymo ar žinios, kas ten [pas jus] vyksta, negavau. Juolab [nežinau], ką nuveikė amatininkai ir iš kur jie gaus aprūpinimą, nes sumokėta ir maistas duotas iki liepos 5 d. Todėl reikia, kad, j[ūsų] m[ylista] pone, nurodytum duoti paltį lašinių iš Ilgų, taip pat rugių ir sviesto bei sūrių, j[ūsų] m[ylista], pasistenk laiku rasti miežių kruopoms ir salyklo gėrimui kiek reiks, mat pasklidus gandams apie jų patirtus nepatogumus paskui nebus lengva nusamdyti darbininkų Vilniuje.¹²⁷

A. K. Sapiega primygtinai prašė visais reikiamais produktais pasirūpinti iš anksto, nes „tie žmonės tikrai nevalgę nedirbs“¹²⁸. Po savaitės vėl priminė administratoriui apie artėjančią atsiskaitymo su dailidėmis datą ir darsyk išvardijo jiems

123 1721 m. liepos 16 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Strėvininkai, *Ibid.*, l. 90.

124 1724 m. rugsėjo 3 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Vilnius, *Ibid.*, l. 8.

125 *Notata JWJMP Sap[ieby] starosty Merc[kiego] różnych tranzakcji...*, l. 369.

126 1725 m. birželio 24 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Vilnius, LMAVB RS, F139-4019, l. 116.

127 *Ibid.*, l. 118v.

128 *Ibid.*

priklausančius produktus, o labiausiai prašė viską, „dėl Dievo, atiduoti laiku, nes, kaip jau buvau rašęs ankstesniuose laiškuose, negaudami atlygio išeis“¹²⁹.

Nepaisant visko, padus pasipustydavo net kai kurie samdyti dvariškiai. Antai 1732 m. vasarą Vilniuje buvo pagautas dainininkas (orig. *spiewaczek*) Šyšukas (*Szys-zuk*), kuris surištas buvo nusiųstas V. Kuževskiui. Pastarajam nurodyta bėglį grąžinti į kapelą, ponų Eimusevičiaus ir Volskio globon: „Tegu stebi geriau, nes nepržiūrimas pabėgo.“ Taip pat A. K. Sapiega nurodė išsiaiškinti, kodėl vaikinys pabėgo¹³⁰. Toks nuosaikus Merkinės seniūno elgesys (laiške neminima, kad pabėgėliui būtų skirta kokia nors bausmė) gali pasirodyti nepagrįstas, tačiau, kaip jau buvo minėta, reikalingus dvaro tarnybai asmenis nebuvo paprasta rasti. Antai viename iš laiškų A. K. Sapiega mini ieškąs meistro, nusimanančio artilerijoje. Žinojo vieną, garsėjantį kaip itin gerą, tačiau šis buvo neseniai išvažiavęs į Karaliaučių¹³¹. Dalis dvariškių ir patarnautojų buvo užsieniečiai: minimi vokiečiai medžioklis ir skalbėja, prancūzas virėjas su šeima¹³². Svetimšaliai meistrai dirbo statant Merkinės dvaro pastatus: 1726 m. birželio 23 d. laiške Merkinės seniūnas prašė pranešti, kada vokiečiai dailidės baigs galeriją ir bokštą, nes nori juos iškart siųsti į Derečiną, kur turės darbo visai vasarai ir žiemai. Prašo V. Kuževskį patikinti juos, kad nuskriausti nebus. Dar nurodo atsiųsti drauge stalių su įranga iš Ilgų, kuriam taip pat turi daug darbo¹³³. Anksčiau minėtas Eimusevičius¹³⁴ taip pat buvo ilgai viliojamas pasisamdyti A. K. Sapiegai, kuris 1726 m. liepos 1 d. *Dienoraštyje* rašė:

Gavau laišką iš [...] pijorų rektoriaus j[o] m[ylistos] kunigo Leopoldo iš šv. Johano [...]. Apie vargonininką Eisimovičių praneša, kad vargonauja ne pas juos, o tarnauja j[o] m[ylistai] ponui Jozefovičiui ir baigs savo [tarnybos] metus tik spalio 1 dieną. Neatsisakė būti mano kapeloje, kadangi j[o] m[ylista] ponas Biečo seniūnas ketino jį atleisti. Dar pažadėjo, kad, jei bebūnant [...] kapituloje Varšuvoje ir iš ten važiuojant į Lovičą pasitaikys koks vertas ir itin gerai išmanantis natas ir muziką [asmuo], tikrai atsiveš jį su savimi.¹³⁵

Tad sykais, norėdamas sulaikyti reikalingus darbininkus, Merkinės seniūnas imdavosi tam tikros prievartos. Viename iš *Dienoraščio* įrašų skaitome,

129 1725 m. birželio 30 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, [Vilnius?], *Ibid.*, l. 122.

130 1732 m. liepos 12 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Vilnius, *Ibid.*, l. 143v.

131 1726 m. spalio 3 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Vilnius, *Ibid.*, l. 57v.

132 1727 m. spalio 6 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Vilnius, *Ibid.*, l. 43v; 1725 m. spalio 13 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Zelva, *Ibid.*, l. 131.

133 1726 m. birželio 23 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Zelva, *Ibid.*, l. 27–27v.

134 Šio A. K. Sapiegos dvaro muzikanto pavardė šaltiniuose rašoma skirtingai – laiškuose Eimusevičius, o *Dienoraštyje* – Eisimovičius. Kol kas negalima atsakyti, kuris variantas teisingas.

135 *Notata JWJMP Sap[iehy] starosty Merc[kiego] różnych tranzakcji...*, l. 457.

kad pasibaigus metų sutarčiai su maskvėnu žuvininku Polikarpu A. K. Sapiega neatidavė jam visos algos,

kad neišeitų pas ką kitą. Liečiau atiduoti jam tik tuos pinigus, kuriuos saugojo V. Kuževskis, t. y. 47 timfus, kuriuos sukaupe už parduotą žuvį, kadangi daviau jam savo tinklą už pusę žuvies, kad paskatinčiau įveisti žuvų tose dviejose naujai sutvarkytose kūdrose, mat tam labai įgudęs. Tas Polikarpas sutiko tarnauti antrus metus, pažadėjau jam už praėjusius ir būsimus metus drauge duoti 100 fl[orinų] ir tada leisti išeiti, jei nebenorės ilgiau tarnauti.¹³⁶

Bet apskritai A. K. Sapiega rūpinosi savo dvariškiais. *Dienoraštyje* minimos įvairios išlaidos jų aprangai, dovanos, priedai mokant algą. Yra panašios informacijos ir korespondencijoje: viename iš laišku rašė apie tiksliau neįvardytą jauną samdinį (orig. *chłopczyk*), kuriam nedelsiant reikia nupirkti audinio dvejiems marškiniams, pasiūti kepurę ir sermėgelę bei batukus. Girdėjo, kad jis apsiplikė, todėl nurodė apžiūrėti cirulninkui¹³⁷. Vertino A. K. Sapiega ir jam tarnaujančių žmonių atsidavimą – štai 1722 m. gegužės 30 d. laiške prašė pasveikinti vieno iš Merkinės dvaro tarnautojų žmoną ponią Zielonkienę (*Zielonkowa*) – kad būtų sveika ir rūpintųsi žuvimis, kuriomis galėtų pasipuikuoti prieš svečius¹³⁸. Kitame *Dienoraščio* įrašė mini parašęs vienam iš savo artimiausių patikėtinių, kad pasirūpintų 6 dailidžių iš Zelvos, kurie dirba Vilniuje, žeme: „[...] kad jų sklypus deramai suartų ir apsėtų mano grūdais, kad vargšai žmonės man dirbdami nepriekaištautų ir neverktų.“ Patikėtiniui buvo nurodyta asmeniškai nuvažiuoti ir įsitikinti, ar Zelvos vietininkas viską deramai atliko¹³⁹. Rūpintasi ne tik tarnaujančių materialine padėtimi, bet ir siela – Merkinės seniūno *Dienoraštyje* minima, kad 1726 m. Derečine buvo užsakytos Mišios už mirusius Merkinės seniūno tarnus (orig. *za tych, ktory mi sluzyli wszytkich*), kainavusios 40 florinų¹⁴⁰.

Drauge A. K. Sapiega buvo reiklus savo pasamdytiems darbininkams ir neketino jiems leisti dykinėti. 1725 m. birželio 27 d. laiške Merkinės seniūnas rūpinosi, ar Rudnioje prie malūno statybos ir Ilguose dirbantys dailidės nesėdi be darbo, negirtuokliauja¹⁴¹. Po kelių dienų jis pagyrė V. Kuževskį, kad skubina Rudnioje dirbančius žmones, ir liepė stebėti, kad iš Vilniaus atvykę dailidės neleistų laiko veltui, nes „jie brangiai man kainuoja“. Todėl pabaigę darbus prie malūno turėjo imtis arklidės. Kasėjai taip pat turėjo netinginiuoti, nes jei nedirba tinkamai – „visa

136 *Ibid.*, l. 369–370.

137 A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskui, be vietos, be datos, LMAVB RS, F139-4019, l. 73.

138 1722 m. gegužės 30 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskui, Zelva, *Ibid.*, l. 1v.

139 *Notata JWJMP Sap[ieby] starosty Merc[kiego] rożnych tranzakcji...*, l. 229.

140 *Ibid.*, l. 473.

141 1725 m. birželio 27 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskui, Vilnius, LMAVB RS, F139-4019, l. 120–120v.

tai man nuostolis¹⁴². Kitame laiške V. Kuževskiui nurodyta stebėti, kad dažytojas neiekvotų dažų „savo naudai, o mano nuostoliui“¹⁴³. Todėl vienoje valdoje darbus pabaigę amatininkai buvo nedelsiant perkeliami kitur. Štai 1726 m. rudenį A. K. Sapiega parašė, kad Ilguose pritrūkus maisto mūrininkas turi išvykti:

Darbus pabaigs, kai bus duonos. Juolab kad diena trumpa ir niūri. Kai tik baigs visokius įrenginius daržininkui, iškart duokite jam vežimą ir tegu vyksta pas mane. Atsiųskite ir Szczerbą su varstotu visu. Negaliu sulaukti staliaus, nors jau keletą kartų dėl jo rašiau, kad reikalingas darbams čionai.¹⁴⁴

1732 m. vasarą darbus Merkinės koplyčioje baigęs stalius taip pat turėjo iškart vykti į Zelvą¹⁴⁵. Panašaus pobūdžio nurodymų esama ir daugiau.

V. Kuževskis turėjo ne tik prižiūrėti visus šiuos žmones, bet ir spręsti įvairius tarp jų kylančius konfliktus. 1722 m. vasarį A. K. Sapiega minėjo jį pasiekusius gandus, kad dvare nuolat esama nesutarimų: „Dėl Dievo, kad nebūtų nuostolių. Malonėk, pone mylista, kaip ten esantis už vyriausiąjį, išsiaiškinti, išbarti tiek tą naują vietininką, tiek kareivį Sakiną, kad nesivaidytų pono duoną valgydami, kiekvienas paisytų savo reikalų, kad ponas nepatirtų nuostolių.“¹⁴⁶ Minėtus asmenis atidžiai stebėti reikėjo dar ir todėl, kad „abudu nepažįstami, neseniai įsikūrę“¹⁴⁷.

Tam tikrų rūpesčių kėlė Merkinėje gyvenę žydai, ar, veikia – nepalankiai jų atžvilgiu nusiteikę asmenys. Štai 1722 m. kovo 17 d. laiške iš Zelvos minimas klebono ir žydų konfliktas, kuriuo skūstis žydai atkeliavo pas A. K. Sapiegą ir papasakojo, kad dėl nenurodytos priežasties klebonas liepė juos sulaikyti, surišti, įkalinti ir uždraudė pamaldas jų mokykloje. Seniūnas pavedė V. Kuževskiui išsiaiškinti reikalą, o klebono jo vardu paprašyti, kad, jei turi žydams kokių pretenzijų, teisingumo kreiptųsi į dvarą, o ne pats jį vykdytų, nes A. K. Sapiega bus priverstas ieškoti kitų būdų jam nuraminti. Tame pačiame laiške minima, kad vienas iš Merkinės žydų, „nuomininkas Berka“, skundžiasi net ir pačiu V. Kuževskiu, nes šis jam neleidžias vykdyti sutartyje numatytų dalykų. Antaną Kazimierą nustebino toks administratoriaus elgesys ir jis pasiūlė perskaityti sutartį ir jokiais būdais nepažeisti ten numatytų sąlygų, kaip antai, nedrausti remontuoti pastato ir užtvankos¹⁴⁸. Galbūt su pastaruoju konfliktu susijęs ir nedatuotame laiške V. Kuževskiui išsakytas kitas A. K. Sapiegos priekaištas:

142 1725 m. liepos 1 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Vilnius, *Ibid.*, l. 124.

143 1732 m. liepos 6 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Vilnius, *Ibid.*, l. 139.

144 1726 m. spalio 31 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, be vietos, *Ibid.*, l. 66.

145 1726 m. spalio 3 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Vilnius, *Ibid.*, l. 58.

146 1722 m. vasario 26 d. T. R. Sapiegienės laiškas V. Kuževskiui, Zelva, *Ibid.*, l. 45.

147 *Ibid.*

148 1722 m. kovo 17 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Zelva, *Ibid.*, l. 47–47v.

Stebiuosi, kad, tavo mylista pone, regėdamas taip skriaudžiamus mano Merkinės žydus, ne tik negini jų nuo j[o] m[ylistos] kunigo klebono nemalonės, bet dar daugiau – man nieko nepraneši, lengvabūdiškai žiūri į tai, kad, nepaisant teisės, mano atleistame [nuo mokesčių? – J. S.] name esančią žydų mokyklą be priežasties uždare ir kitų neteisybų pridare, kaip aiškėja iš žydų man pateiktų punktų. Ten, kur reikia globos, dar ir skriaudžiam. Tad viską metęs turiu vykti į Merkinę ir parodyti, kad aš valdau tą seniūniją. O kol atvyksiu, prisakau t[avo] m[ylistai] ponui, kad mano žydus labiau globotum, nei iki šiol, ir jiems nekeršytum.¹⁴⁹

Tačiau nesutarimų būta ir vėlesniais metais. 1726 m. rugsėjo 12 d. laiške minimas dar vienas rimtas konfliktas (orig. *excess niepospality*), kurio metu nukentėjo žydai, vėl nieko nelaukdami nuskubėję skųstis A. K. Sapiegai į Gardiną, nors šis ir taip turėjo apsilankyti Merkinėje. Tad laiške seniūnas nurodė V. Kuževskui kruopščiai ištirti reikalą „iš abiejų pusių“ ir priimti sprendimą, tačiau jei kuri pusė bus nepatenkinta, A. K. Sapiega pasiliko sau teisę priimti apeliaciją. Taip pat pareikalavo, kad pas jį važiuavę žydai būtų saugūs, nes jau esą susilaukė administratoriaus grasinimų. Todėl darsyk priminė, kad V. Kuževskis tą reikalą turi „spręsti remdamasis Dievu, viską ištyrinėjęs ir išsiaiškinęs“¹⁵⁰.

A. K. Sapiegos globa žydams, kaip ir daugelis kitų jo poelgių, turėjo labai racionalų pagrindą: žydai sudarė didelę dalį jo nuomininkų, tad pasklidus gandams apie nesaugią aplinką Merkinėje seniūnas galėjo netekti dalies pajamų. Netgi vieno iš nuomininkų mirtis kėlė rūpesčių: viename iš laišku V. Kuževskui A. K. Sapiega svarstė, kad mirus jau minėtam Merkinėje gyvenusiam ilgamečiam nuomininkui Berkai, nebeliko konkurencijos ir kiti nuomininkai gali sumažinti nuomos kainas¹⁵¹. Neramino jį ne tik V. Kuževskio pozicija, bet ir Merkinės burmistro elgesys, nes šis dėl neva susidariusių žydų skolų užantspaudavo jų krautuves. Todėl A. K. Sapiega priminė V. Kuževskui, kad burmistras Karlovičius neturi tokios teisės: „Be dvaro žinios nei dera, nei yra priežasčių engti dvarui priklausančius žydus.“¹⁵²

Kartais seniūno nurodymai peržengdavo įprastines ribas ir V. Kuževskis sulaukdavo nebūdingų pavedimų, susijusių su seniūnijos žemių vientisumu. Štai 1721 m. liepos 16 d. laiške jam buvo nurodyta mirus tūlam Buchovskui (*Buchowski*), turėjusiam palivarką Merkinės seniūnijos kaimynystėje (sprendžiant iš 1722 m. sausio 5 d. laiško, vadinamą Krikštonys¹⁵³), kurį A. K. Sapiega laikė neteisėtai atplėštu nuo seniūnijos (orig. *awulsła od starostwa*), nedelsiant palivar-

149 A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskui, be datos, be vietos, *Ibid.*, l. 75–75v.

150 1726 m. rugsėjo 12 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskui, Vilnius, *Ibid.*, l. 23–23v.

151 A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskui, be datos, be vietos, *Ibid.*, l. 75v.

152 *Ibid.*, l. 80.

153 1722 m. sausio 5 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskui, Volpa, *Ibid.*, l. 93.

ką užimti ir prijungti prie seniūnijos bei nieko ten neįleisti. Visa tai turėjo būti atlikta pakvietus generolą ir bajorus, o rastus įrankius, gyvulius ir kitus daiktus V. Kuževskis turėjo surašyti ir laikyti savo žinioje¹⁵⁴.

Galiausiai V. Kuževskis turėjo „gesinti gaisrus“ vykdydamas įvairius neplanuotus A. K. Sapiegos nurodymus, kuriems dažniausiai reikėjo naudoti ir taip ribotus seniūnijos išteklius: skirti pašaro svetimiems gyvuliams, tiekti nenumatytų produktų ar sumokėti kreditoriams. Antai viename iš nedatuotų laišku buvo nurodyta „neatsikalbinėjant ir neatidėliojant“ išsiųsti iš Merkinės 5 vežimus šieno į Gardiną pulkininkui Eperješui¹⁵⁵. O 1722 m. rugsėjį V. Kuževskiui buvo nurodyta seniūnijos vaitams liepti skirti nuo kiekvienos vaitijos po statinę avižų ir po du vežimus šieno (iš viso 10 vežimų šieno ir 5 statines avižų) petihorų vėliavai, kuriai vadovavo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kardininkas kunigaikštis Mikalojus Faustinas Radvila¹⁵⁶. 1724 m. sausio pabaigoje pagal A. K. Sapiegos asignaciją reikėjo neatidėliojant skirti tūlam ponui Makovskiui (*Makowski*) 12 vežimų šieno arkliams¹⁵⁷. 1725 m. spalio 31 d. V. Kuževskiui buvo nurodyta savo vežimais 6 statines rugių (jei neturi savo sumaltų grūdų, kur nors pasiskolinti) nugabenti į netoliese esančias Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dvaro paįždininkio Juozapo Pranciškaus Sapiegos vytines. Antanui Kazimierui buvo svarbu palaikyti su šiuo giminaičiu gerus santykius, todėl, nebūdamas tikras V. Kuževskio elgesiu, laiško priedaše pridūrė: „Maloniausiai j[ūsų] m[ylistos] p[ono] prašau išpildyti tokią mano valią be jokių atidėliojimų.“¹⁵⁸ Kartais A. K. Sapiegos sprendimu V. Kuževskis turėjo priimti žiemai svetimus gyvulius ir šerti juos kaip priklausančius seniūnui¹⁵⁹. Galima tik spėlioti, ar dėl tokių sprendimų nenukentėdavo vietoje laikomi gyvuliai. Mat ne visada seniūnijoje reikalaujamų produktų būdavo pakankamai. Nors nuolat skolose skęstantis Merkinės seniūnas spaudžiamas grąžinti pasiskolintus pinigus sukdavosi iš padėties kaip įmanydamas (mandagiai prašydavo kreditorių palaukti, derėdavosi atidėjimo, sumokėdavo bent procentus ar ieškodavo kitų būdų skolintojams nuraminti), tačiau įvartytas į kampą savo padėties „įkaitais“ paversdavo ir jam dirbančius asmenis. Štai 1726 m. rugpjūčio 17 d. laiške V. Kuževskiui buvo nurodyta nedelsiant (iki šv. Mykolo, t. y. rugsėjo 29 d.) sumokėti 1 000 timfų pagal dar A. K. Sapiegos motinos išduotą skolarasčių. Pinigus buvo nurodyta imti iš bet kokių Merkinės seniūnijos pajamų – činšo, nuomos ir kt. – bei teikti pirmenybę prieš visus ankstesnius finansinius seniūno pavedimus¹⁶⁰. Tų pačių metų spalio 3 d. V. Kuževskiui vėl buvo nurodyta sumokėti nemažas sumas kreditoriams¹⁶¹.

154 1721 m. liepos 16 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Strėvininkai, *Ibid.*, l. 89–89v.

155 A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, be datos, be vietos, *Ibid.*, l. 21.

156 1722 m. rugsėjo 5 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, be vietos, *Ibid.*, l. 91.

157 1724 m. sausio 23 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Zelva, *Ibid.*, l. 9.

158 1725 m. spalio 31 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Zelva, *Ibid.*, l. 133–133v.

159 1726 m. gruodžio 24 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Zelva, *Ibid.*, l. 61.

160 1726 m. rugpjūčio 17 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Trakai, *Ibid.*, l. 26.

161 1726 m. spalio 3 d. A. K. Sapiegos laiškas V. Kuževskiui, Vilnius, *Ibid.*, l. 57.

Kaip rodo šaltinių medžiaga, A. K. Sapiega buvo reiklus ir atidus šeimininkas, kuriam tarnauti nebuvo paprasta. Merkinės administratorius V. Kuževskis turėjo vykdyti pačius įvairiausias seniūno paliepimus: rūpintis dirvos įdirbimu, pasėliais, derliaus nuėmimu ir išsaugojimu, bravorais ir pan. Ne mažiau rūpesčių kėlė seniūnijoje gyvenę žmonės. V. Kuževskui tekdavo tiek vykti susigrąžinti pabėgusių valstiečių, tiek organizuoti amatininkų darbą, tiek „gesinti“ kilusius konfliktus. Dalis nurodymų buvo netikėti ir ne visada atitiko seniūnijos išgales. Tačiau gana ilgas V. Kuževskio darbas Merkinės pasieninio vietoje rodo, kad abu – tiek jis, tiek seniūnas – buvo radę būdą sugyventi. Savo ruožtu A. K. Sapiegos laišakai V. Kuževskui atskleidžia ir bendresnio pobūdžio sunkumus, kylančius valdų savininkams: valstiečių pabėgimai, amatininkų trūkumas buvo tos problemos, kurias spręsti reikėjo patikimos pagalbos „vietoje“. Todėl keldamas aukštus reikalavimus savo administratoriui Merkinėje A. K. Sapiega jį drauge ir vertino, neskubėjo atleisti, jei nurodymai buvo vykdomi netiksliai ar vangiai, o V. Kuževskio gyvenimo saulėlydyje surado ramesnes pareigas – paskyrė Merkinės lentvaitu. Taigi šių dviejų asmenų bendradarbiavimo nauda buvo abipusė.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai, t. V: *Merkinė*, sudarė Algirdas Baliulis, Vilnius, 2007.

Borek Piotr, Funkcje listów w barokowych diariuszach i pamiętnikach, in: *Epistolografia w dawnej Rzeczypospolitej*, t. I, red. Piotr Borek, Marcei Olma, Kraków: Collegium Columbinum, 2011, p. 294–279.

Kaczorowski Włodzimierz, Epistolografia staropolska XVI–XVII wieku jako źródło historyczne, in: *Epistolografia w dawnej Rzeczypospolitej*, t. IV, red. Piotr Borek, Marcei Olma, Kraków: Collegium Columbinum, 2013, p. 13–32.

Malewska Hanna, *Listy staropolskie epoki Wazów*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1977.
Mroczek Katarzyna, Tytulatura w korespondencji staropolskiej jako problem stosunku między nadawcą a odbiorcą, in: *Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej*, 1978, t. 69/2, p. 127–148.

Palkij Henryk, Sapiega Antoni Kazimierz, *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXXIV/4, s. 143, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1993, p. 580–582.

Rolnik Dariusz, *Leonarda Marcina Świejkowskiego [1721–1793] ostatniego wojewody podolskiego życie codzienne i polityczne oraz myśli o Rzeczypospolitej*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2016.

Tygielski Wojciech, Epistolografia staropolska jako źródło do badania mechanizmów politycznych, in: *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, 1988, t. 33, p. 63–79.

JOLITA SARCEVIČIENĖ – humanitarinių mokslų daktarė, Lietuvos istorijos instituto Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos skyriaus mokslo darbuotoja. Moksliniai interesai: XVI–XVIII a. Europos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės šeimos istorija, mentaliteto istorija, istorinė demografija, egodokumentika.

Elektroninis paštas sarcejijolita@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5799-9095

“I AM LOOKING FOR YOUR GRACE IN ALL FOUR CORNERS OF THE WORLD...” LETTERS OF ANTONI KAZIMIERZ SAPIEHA TO ADMINISTRATOR OF MERKINĖ WOJCIECH KURZEWSKI (1720–1732)

JOLITA SARCEVIČIENĖ

Lithuanian Institute of History

Researchers have focused for decades on the epistolographic legacy of individuals from various social groups. Letters are a valuable ‘complement’ for other sources, serving as an ‘insight’, giving the narrative a multi-voice, and, depending on the author’s social position, can provide many valuable details unfelt in other types of sources. Correspondence of public officials usually receives most attention from the researchers, because it reveals the mechanisms of the functioning of power. However, letters of the social elite also reveal different aspects of everyday life, including administration of domains, which have gained importance.

The basis for this article became the letters by the elder of Merkinė, Antoni Kazimierz Sapieha (1689–1739), to Wojciech Kurzewski, administrator of this domain, kept in the Manuscript section of the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences. Due to his humble duties and difficult financial situation A. K. Sapieha cannot be considered one of the most prominent members of the Sapiehas family, although his persistent ambition to stay out of the “margins” of public life and, in particular, his involvement in 1733–1736 whirlwind of inter-regnum events, indicates that he was an extraordinary person. This is evidenced by his wide circle of correspondents, among whom we find not only close relatives but also a number of state officials and top hierarchs of the Church. Aspirations of the elder of Merkinė to participate in the political life of the state have already been noticed by the researchers, however his daily economic activities have not been researched at all.

Analysis of the letters from the 1720–1732 period by the elder of Merkinė Antoni Kazimierz Sapieha to Wojciech Kurzewski, administrator of this domain, reveal a significant part of A. K. Sapieha’s daily life, i.e. the nature of administration of the domain, which required considerable effort, attention and time from the elder of Merkinė. The article deals with the subject matter of letters, economic activities carried out in the eldership of Merkinė, and requirements for the administrator. All of this provides an opportunity not only to reconstruct the relationship between Sapieha and Kurzewski, but also to see the broader issues that each major landowner has faced (or may have faced).

Keywords: eldership of Merkinė; Antoni Kazimierz Sapieha; Wojciech Kurzewski’s correspondence; domain administration.